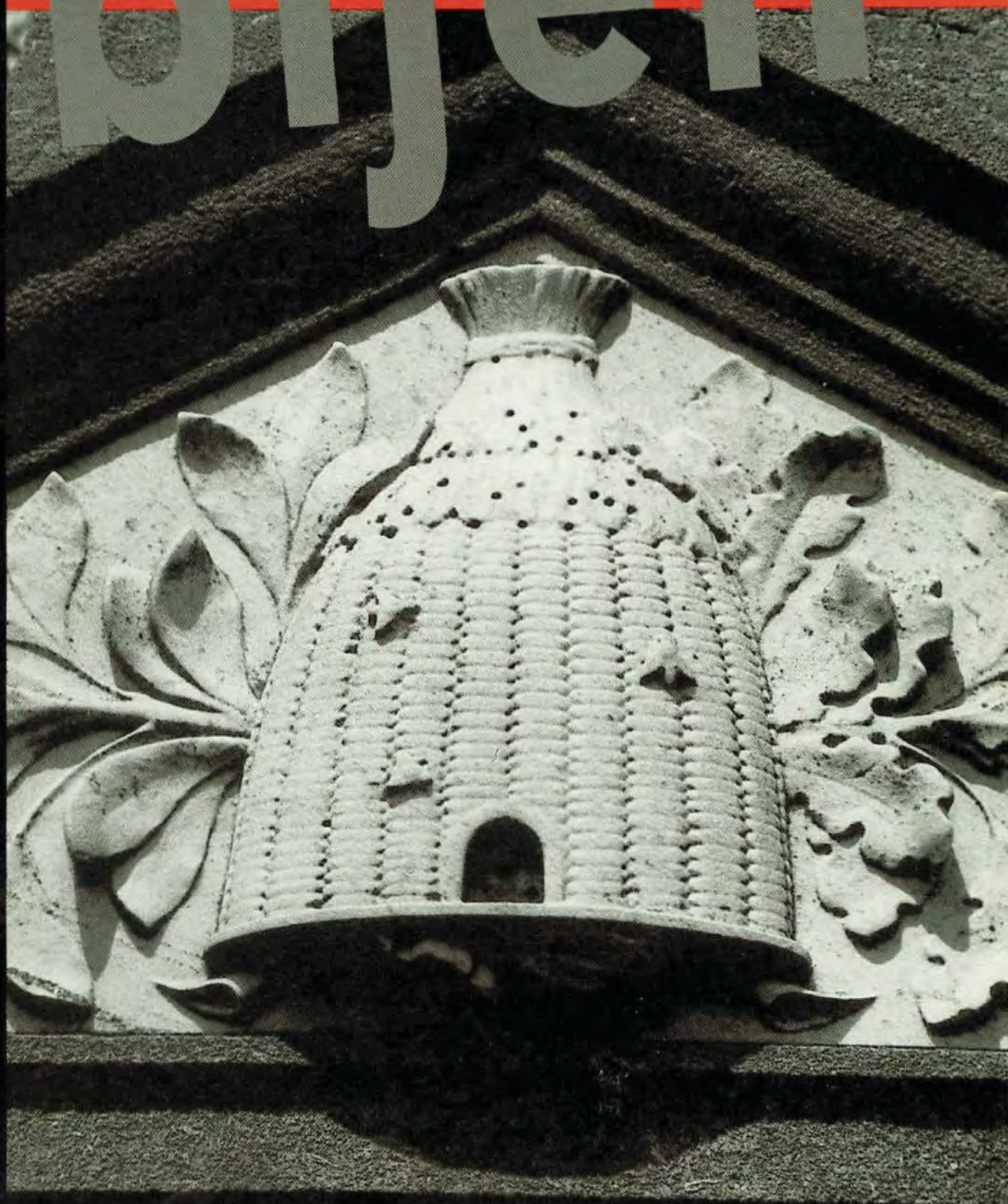

Uitgave: de Imkersbond ABTB, de Imkersbond van de LLTB, de Bond van Bijenhouders van de ZLTO, en de VBBN

12-9
september
2003

bijen

MAANDBLAD VOOR IMKERS

Graftombe

Vanaf het einde van de 18de eeuw werd het 'bon-ton' om als Brusselaar met enige reputatie op het kerkhof van Laken begraven te worden. Doorgaans werd er dan ook wel voor gezorgd, dat er een grafzerk werd geplaatst met enige artistieke waarde. Zo staat o.a. op de graftombe van 'Famille Hastière-Ruelens' (Mr. †1907- mw. †1942) een bijenkorf met drie bijen in de marmorplaat van het fronton.

Dit vermoedelijk als symbolisch dodenoffer voor de overledenen en/of als verwijzing naar de zielenbijen van de overledenen. Want als slaapverwekkend middel werd de honing in de antieke wereld een dodenoffer: de slaap is voor de antieke mens een beeld van de dood. Daarnaast beschouwde men honing ook als godenspijs en dus als voedselbron voor 'bovenaardsen'; en als heilzaam middel en dus afweermiddel tegen demonen. In deze geest werden reeds in de vóór-Homerische tijd met honing gevulde vaten en honingraten naast de lijkbaar van Hektor en Achilleus opgesteld. Evenzo offerde in Rome de 'pater familias' honing aan de vergoddelijkte voorvaders, tezamen met wijn en melk. Bovendien dacht men de gestorvenen een genoegen te doen door op hun grafsteden melk, wijn en honing te plaatsen. Evenzo beschouwde men in de oudheid o.a. de bijen als 'zielendiertjes'. Men was namelijk de mening toegedaan dat de ziel van de mens het lichaam kon verlaten tijdens zijn slaap of bij zijn dood, onder de vorm van een bij. Wanneer iemand stierf, nam de ziel de gestalte aan van o.a. een bij, die bleef rondwaren op aarde om een pasgeboren kind te bezielen of een lange en moeizame reis te ondernemen naar het dodenrijk.

Paul Adriaensen: Zeg het met bijen, pag. 36 (ISBN 90 6174 815 1); Iconografie van de honingbij in de Lage Landen, pag. 150-152 (ISBN 90 6215 622 3).

Enquête bijensterfte	P. Jager, R. van der Zee	227
Plant en bij		
Bijenplant in beeld	Arjen Neve	230
Solitaire bijen	Pieter van Breugel	232
Uit de imkergemeenschap		
Imkerorganisatie in Nederland	Jan J. Speelziek	233
Imkerervaringen in september	Jacques Sauren	234
'Bijenhuis' in Heemstede	Pim Lemmers	235
Van imker tot imker	Ko Zoet	236
De lezer schrijft		
Stoeien met Bill en Helen,	Bill de Tweede	238
Heidehoning		238
Foto van de maand	J.J. Speelziek	239
Cursief	Rik Oldeven	239
Wonderlijke waarnemingen		
Puzzelen met dansende bijen	Astrid Schoots	240
P P O - Bijen		
Verhuizing naar Wageningen	Tjeerd Blacquièr	241
Gezondheid		
Terug naar kleine bijen? (2)	Thomas Kober	242
Bijproducten		
Propolis noodzakelijk voor de bijen	K. Bokhorst	244
Organisaties		
ABTB Bij gepraat (19)		246
LLTB Studiedag Bond van Imkers LLTB		246
VBBN Verslag van de VBBN ALV-vergadering		247
Geld van EU besteed aan varroa-onderzoek ..		248
Op bezoek bij ir. J.A.F.M. Mommers		249
Jeugdopleidingen		249
ZLTO Studiedag 8 november 2003		250
Imker koninklijk onderscheiden		252
Familieberichten		252
Kalender		254
Vraag en aanbod		255

Van de redactie

Een druk maandje, die septembermaand. Nu hebt u dit jaar wellicht niet zoveel omhanden met de heidehoning – veel heel mooi weer eist nu eenmaal zijn tol – maar u wilt nog koninginnen vervangen, u bent met mierenzuur, oxaalzuur, thymovar of met andere middelen in de weer tegen onze nationale destructor en dan moet er nog verenigd en gevoerd worden. Maar u mag niet mopperen. Wat hebben ze voor u gehaald dit jaar! Ze verdienen het dan ook goed ingewinterd te worden. Voor wat hoort wat. Zo'n bijensterfte als in het afgelopen bijenjaar moeten we niet weer hebben. Daarover kunt u overigens alles lezen in ons hoofdartikel. Piet Jager en Romée van der Zee doen daarin verslag van hun onderzoek naar de bijensterfte 2002-2003 op grond van de enquête in BIJEN van april jl. Voor het vele werk is de redactie de beide onderzoekers zeer erkentelijk. Omdat het artikel wat lang is uitgevallen hebben we het gesplitst. In een volgend nummer verschijnt dan deel 2. Dat komt ook u goed uit met al dat werk in september.

Ton Thissen

Onderzoek bijensterfte 2002-2003,

Resultaten van enquête onder imkers

Piet Jager, Romée van der Zee

In de nazomer van 2002 verschenen berichten over aanzienlijke sterfte van bijenvolken. Niet alleen in Nederland, maar in heel Europa. De volledige neergang van het bevruchtungsstation op Schiermonnikoog was het meest aansprekende voorbeeld. Uit de grensstreek kwamen gelijksoortige meldingen. Om de omvang van het probleem in beeld te brengen hebben wij dit voorjaar in korte tijd een vragenlijst opgesteld, die werd ingesloten in Bijen of kon worden ingevuld op <http://www.bijenhouden.nl>. Bovendien hebben we enige vragen gesteld om na te gaan of er mogelijk een verband gelegd kon worden met de parasiet *varroa- destructor*. In dit artikel presenteren wij de resultaten en trekken conclusies.

1. Hoeveel imkers hebben de vragenlijst ingevuld?

In totaal hebben 531 imkers de vragenlijst ingevuld. In het vervolg van dit artikel noemen we deze groep imkers de *onderzoeksgroep*. In de zomer van 2002 verzorgden zij 6436 bijenvolken met een bezetting van minimaal 6 ramen bijen. Gemiddeld betekent dat 12,1 volken per imker. De aantallen volken per imker lopen uiteen van 1 tot 250. Van de inzenders heeft 74,8% van de imkers 11 volken of minder.

Als de groep imkers ontdaan wordt van de extremen (5% van de imkers met de meeste en 5% van de imkers met de minste volken worden dan niet meegerekend), is het gemiddelde aantal volken in de onderzoeksgroep 8,7. Het aantal volken per imker varieert dan tussen de 2 en 37.

Vóór de inwintering was het aantal volken door verenigen en nazomersterfte gedaald tot 5980.

2. Is de groep inzenders een goede weerspiegeling van de Nederlandse imkerij?

Op zichzelf is het aantal imkers voldoende om betrouwbare conclusies te trekken. Probleem is echter dat je het risico loopt dat degenen die de moeite nemen om te reageren in sommige opzichten verschillen van de

imkerij als geheel. Om deze reden hebben wij achteraf een aselechte (=willekeurige) steekproef van 67 imkers getrokken uit het lezersbestand van Bijen. Deze groep noemen wij verder de *controlegroep*. De 67 imkers zijn telefonisch benaderd met enkele korte controle vragen. Op deze manier waren wij in staat een aantal hoofdzaken te vergelijken. Deze controlegroep verzorgde bij de inwintering 370 bijenvolken, gemiddeld 5,52 (tabel 1). In de *onderzoeksgroep* die de vragenlijsten heeft ingevuld moet, gezien het verschil in gemiddeld aantal volken, rekening worden gehouden met een oververtegenwoordiging van imkers met een groot aantal volken. Andere verschillen komen later aan de orde.

3. Valt er iets te zeggen over de verdeling van bijenrassen?

Bijenrassen onderscheiden zich in broedritme, waarbij opgemerkt moet worden dat er ook binnen een bijenras verschillen bestaan. (F. Ruttner, *Naturgeschichte der Honigbienen*, pag. 157 e.v.). De ontwikkeling van het broednest is van groot belang voor de ontwikkeling van een varroapopulatie. (J.M.N. Calis, I Fries, S.C. Ryrie, *Population modelling of Varroa jacobsoni* Oud. *Apidology* 30).

Tegen deze achtergrond namen wij enige vragen op waarbij gevraagd werd naar het bijenras waarmee geïmkerd werd. Wij geven de resultaten weer van carnica-, Buckfast- en zogenaamde bastaardbijen. Tot de laatste categorie rekenen wij de groep bijenvolken waarvan moeilijk een rasomschrijving te geven valt. Het oorspronkelijke landras is de afgelopen 100 jaar door import van exoten (= bijenrassen die hier niet van nature voorkomen, in dit onderzoek carnica- en Buckfastvolken) gehybridiseerd (=gebastardeerd). Om deze reden hebben wij alle niet-exotische bijenvolken bastaardvolken genoemd. Dit is niet bedoeld als negatief waardeoordeel. Zelf noemen imkers die werken met bastaardbijen hun bijen: Brabantse bijen, rondvlieg bijen, Drentse bijen, Hollandse bijen, vuilnisbakkenras, *Apis mellifera mellifera*, zwarte bijen enz.

Tabel 1: Aantal ingezonden vragenlijsten

	Imkers begin augustus 2002	Volken begin augustus 2002	Gemiddeld aantal volken	Volken september 2002	gemiddeld aantal volken
onderzoeksgroep	531	6436	12,1	5980	11,3
controlegroep	67	Niet gevraagd	Niet gevraagd	370	5,5

Tabel 2: Verdeling bijenrassen 2002, bij inwintering

	Verdeling over de bijenvolken		Verdeling over de imkers	
	Percentage volken in de onderzoeksgroep (van 5603)	Percentage volken in de controlegroep (van 370)	Percentage imkers in de onderzoeksgroep (van 490)	Percentage imkers in de controlegroep (van 67)
Carnica	33,9 (1901)	30,5 (113)	24,1 (118)	25,4 (17)
Buckfast	19,8 (1110)	13,2 (49)	20,2 (99)	16,4 (11)
Bastaard	45,7 (2560)	56,2 (208)	55,1 (270)	67,2 (45)
Anders	0,6 (32)	0	0,6 (3)	0

Optm.: overige rassen zijn samengevat onder 'Anders'. De imkers die meerdere rassen verzorgen zijn in de onderzoeksgroep niet betrokken.

De verdeling van bijenrassen is weergegeven in tabel 2. Het percentage carnica volken in de onderzoeksgroep komt in grote lijnen overeen met het percentage in de controlegroep. Het percentage Buckfast- imkers is in de onderzoeksgroep hoger dan in de controlegroep, terwijl in de controlegroep het aantal imkers met bastaardbijen aanzienlijk groter is dan in de onderzoeksgroep. De imkers die werken met exoten hebben gemiddeld wat meer volken. Ze lijken bovendien wat meer geneigd het vragenformulier in te vullen, zoals geconcludeerd kan worden uit tabel 2.

4. Heeft zich in de nazomer van 2002 een dramatische bijensterfte voorgedaan?

Een klein deel van de imkers, 13,7%, merkt op dat de bijenvolken aanzienlijk in sterkte achteruit zijn gegaan in de periode augustus-september 2002. Uiteindelijk blijken 141 volken dood. Dat is 2,2% van het aantal volken in augustus. Deze sterfte doet zich voor bij 43 imkers in de onderzoeksgroep. Meestal gaat het om een enkel volk. Schade treedt op bij niet meer dan 8% van de imkers. Ruim 90% van de imkers is in de nazomer van 2002 niet geconfronteerd met dode bijenvolken.

Varroamijtbelasting kan bij de getroffen en op de achtergrond een rol hebben gespeeld. De beheerders van het bevruchtingstation op Schiermonnikoog zien het als oorzaak. Maar de varroamijt is toch overal aanwezig. Waarom heeft het op Schiermonnikoog en bij een enkeling elders dan zulke dramatische gevolgen gehad? De verklaring 'varroamijt' is onbevredigend voor deze massale ineenstorting in korte tijd.

5. Zijn er veel volken verenigd voor de inwintering?

De tijd dat intensief gediscussieerd werd over het moment van verenigen ligt al weer jaren achter ons. Het maakte deel uit van de ooit populaire Aalster methode. Uit ons onderzoek blijkt dat 361 volken verenigd zijn, ofwel 5,7 % van alle bijenvolken. Vooral imkers met bastaardbijen verenigen. Het ontbreekt aan vergelijkingsmateriaal met andere jaren, maar het is lager dan wij verwachtten. Het lijkt er zeker niet op dat imkers massaal hun bijenvolken zijn gaan verenigen omdat een eventueel slechte situatie in hun volken daar aanleiding toe gaf.

6. Hoe is de inwintering verlopen?

Een fors aantal volken, 9,1%, nam het wintervoer slecht op. Een veeg teken. De imkers, die hiermee geconfronteerd werden, bleken later bijna zonder uitzondering in het voorjaar dode volken te hebben. Hiermee lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat een slechte opname van wintervoer, met 99% zekerheid dode volken in het voorjaar betekent.

7. Hoe zijn de volken uitgewinterd in het voorjaar van 2003?

In het voorjaar bleken 900 bijenvolken dood. (tabel 3) Een afname in de onderzoeksgroep van 15% t.o.v. het aantal volken dat is ingewinterd. Een aanzienlijke uitval. De uitval was niet gelijk verdeeld over alle imkers: 53,9% van de imkers had geen enkel dood volk.

De zwaar getroffen groep bestond uit 27% van de imkers in de onderzoeksgroep (in de controlegroep 22%). Zij verloren meer dan 20% van hun bijenvolken.

Tabel 3: Sterfte bijenvolken tijdens de winter 2002-2003

	Aantal imkers (aantal bijen volken)	Dode volken voorjaar 2003	% Dode volken t.o.v. inwintering
Onderzoeksgroep	531 (5980)	900	15
Controlegroep	67 (370)	72	19,5

Waarom ondervonden veel imkers geen enkel probleem en verloor een beperkte groep imkers zoveel bijenvolken? Wij hebben geprobeerd in ons onderzoeksmateriaal verschillen te vinden tussen de imkers zonder bijensterfte en met bijensterfte. Daarbij wilden wij eerst zien of er tussen de verschillende 'bijenrassen' een verschillende gevoeligheid bestond.

8. Was de wintersterfte evenredig verdeeld over de bijenrassen?

Bij drie gelegenheden, nazomersterfte, wintersterfte en aantal uitgewinterde volken, kon men aangeven tot welk ras de bijen behoorden. Bij 490 (92,3%) imkers was het antwoord steeds hetzelfde bijenras. Als wordt aangenomen dat juist deze imkers maar 1 bijenras verzorgen, dan is de wintersterfte per bijenras vast te stellen. Die blijkt bij carnica en bastaard op 15% te liggen, en voor Buckfast op 11%. (tabel 4)

De controlegroep leverde een afwijkend beeld op, maar is te klein om hieraan conclusies te kunnen verbinden.

Tabel 4: Dode volken per bijenras in de onderzoeksgroep voorjaar 2003

	% imkers met dode volken	% sterfte in het voorjaar 2003 t.o.v. het aantal per ras ingewinterde volken
carnica	11,8	14,8 (281)
buckfast	6,9	10,7 (119)
bastaard	24,3	15,1 (386)

9. Was de wintersterfte gelijk verdeeld onder de volken van grote en kleine imkers?

Achter deze vraag ligt de gedachte dat grote imkers wellicht een meer efficiënte bedrijfsmethode volgen, of meer kennis bezitten. Dit zou tot uiting kunnen komen in een lagere sterfte.

Wij hebben echter geen verband kunnen vaststellen tussen het aantal volken per imker en de sterfte of verzwakking van de bijenvolken. Ook in de wijze van varroabestrijding vonden wij geen verschillen.

10. Hoeveel zwakke volken waren er in het voorjaar 2003?

In totaal werd voor 1167 volken aangegeven dat ze in april minder dan 6 ramen bezetten. Dat is 19,5%, een aanzienlijke hoeveelheid. Wij hebben geen informatie hoe het deze volken verder vergaan is. Een aantal imkers geeft aan ze geruimd of verenigd te hebben. Een aantal zwakke volken zal zich in het mooie voorjaar hersteld hebben.

Conclusie: Gerekend naar de zomersterkte 2002 is er een uitval van 40% van de bijenvolken door sterfte of verzwakking. De hoge prijzen van bijenvolken dit voorjaar, rond €80,- voor volkjes op 6 ramen, bevestigen het beeld. Er was een nijpend probleem om in voldoende bestuivingsvolken te voorzien. Persoonlijke waarneming op de zomerbijenmarkten wijst op een sterk herstel van de bijenvolken. De prijzen in juli, o.a. in Uddel en Veenendaal rond €30,- voor zes ramen bijen, wijken weinig af van de voorgaande jaren. 2002 is voor veel bijenvolken een belastend jaar geweest. Het eerste signaal was de bijensterfte in de nazomer bij een kleine groep imkers. Daarop volgde een fors aantal volken dat de wintervoeding niet goed opnam. In het voorjaar van 2003 werd het probleem in volle omvang zichtbaar: 15% dode volken. Bovendien was 20% slecht uitgewinterd. De problematiek heeft zich voorgedaan bij een beperkt aantal imkers.

Door Dr. C. Otten (*Deutsches Bienen Journal* 8/2003 pag: 312-314) is de wintersterfte onderzocht voor Duitsland (29%), Luxemburg (18,1%), Oostenrijk (28,2%) en Zwitserland (26,4%). De sterfte in Nederland (15%) steekt hierbij gunstig af. Otten geeft aan dat ongeveer 57% van de imkers met meer dan 9 volken geen of normale verliezen tot 20% hebben (in ons onderzoek 69%). Wij vinden overigens een uitval van 20% hoog, en schatten een normale wintersterfte eerder op 10%. Maar zowel in Duitsland als in Nederland ontbreekt het aan vergelijkingsmogelijkheden met voorgaande jaren. Een afdoende verklaring voor de reden waarom de verliezen dit voorjaar in Europa hoger waren dan normaal kon ook in het Duitse onderzoek niet gegeven worden. Wel wordt aangegeven dat de wijze van varroabestrijding enige invloed heeft op de bijensterfte. Uit ons onderzoek blijkt dit eveneens. Wij hebben aanwijzingen gevonden dat imkers met dode volken meer hebben vastgehouden aan Apistan, een middel waarvan inmiddels bekend is dat de mijten er resistent tegen zijn geworden. Maar hierover meer in deel 2. Dit verslag is ook te lezen op www.bijenhouden.nl waarbij het cijfermateriaal uitvoeriger is te raadplegen.

Tot slot willen wij al degenen bedanken die aan het onderzoek hebben meegewerkt. Met name Marga Canters die de telefonische enquête uitvoerde, en Hayo Velthuis en Marleen Boerjan die bereid waren ons verslag van kritische opmerkingen te voorzien.

Servisch klokje

Wie met voldoening in de tuin wil genieten van druk bijenbezoek op bijenplanten moet beslist het Servisch klokje op zijn verlanglijstje zetten. Van vroeg in de morgen tot laat in de avond zijn er steeds nectar-purende bijen aanwezig op de violetblauwe deken die de plant bedekt. En in zijn leefgebied is er ook nog een specialist onder de solitaire bijen op de bloemen te verwachten: de Kleine klokjesbij (*Chelostoma campanularum*), die alleen bloemen van Klokjes voor lief neemt.

230 De naam

Het Servisch klokje is nog niet zo lang bekend. De eerste beschrijving ervan vinden we in een Hongaars tijdschrift uit 1908. Daarin wordt melding gemaakt van het feit dat de plant in 1895 werd aangetroffen bij Dubrovnik in Dalmatië door G.A. Poscharsky. Die was als botanicus verbonden aan de Botanische tuin van Dresden en maakte diverse botanische reizen naar Kroatië en Dalmatië. Het klokje is naar hem vernoemd. Voor het gemak heb ik het, in navolging van de Britten, Servisch klokje genoemd.

Winterharde vaste plant

Het geslacht Klokje (*Campanula*) van de Klokjesfamilie (Campanulaceae) telt ongeveer 300 soorten, met verspreiding op het gematigd deel van het noordelijk halfrond. Het merendeel van de soorten komt voor in het Middellandse-Zeegebied en in tropische bergstreken. Het Servisch klokje is bij ons niet inheems. Het is een vaste plant die hier goed winterhard is. De plant vormt een dichte zode van wortelstandige bladeren, waaruit zich bloeistengels vormen. Die liggen op de grond; maar als ze de kans krijgen, werken ze zich omhoog langs dichtbij staande hogere planten en struikjes. Ze kunnen dan wel een halve meter lang worden. De bloei valt in de maanden juni en juli. Aan de bloeistengels vormt zich een groot aantal bloemen. Die komen niet allemaal tegelijk tot ontwikkeling waardoor de totale bloeitijd zich tot 2 maanden kan uitstreken. De bloemen zijn klokvormig. De bloemkroon bestaat uit 5 violetblauwe lobben die aan de basis met elkaar zijn verbonden. Daar gaat de bloemkleur over in wit. De meeldraden staan afwisselend met de kroonlobben. De helmraden zijn aan het begin sterk verbreed. Die verbredingen staan als een koepel boven het nectarium, dat als een discus op het vruchtbeginsel

rond de stijl ligt. De bloemkelk is voor een groot deel vergroeid met het onderstandig vruchtbeginsel. De kelk heeft 5 afstaande slippen.

Stuifmeeloverdracht

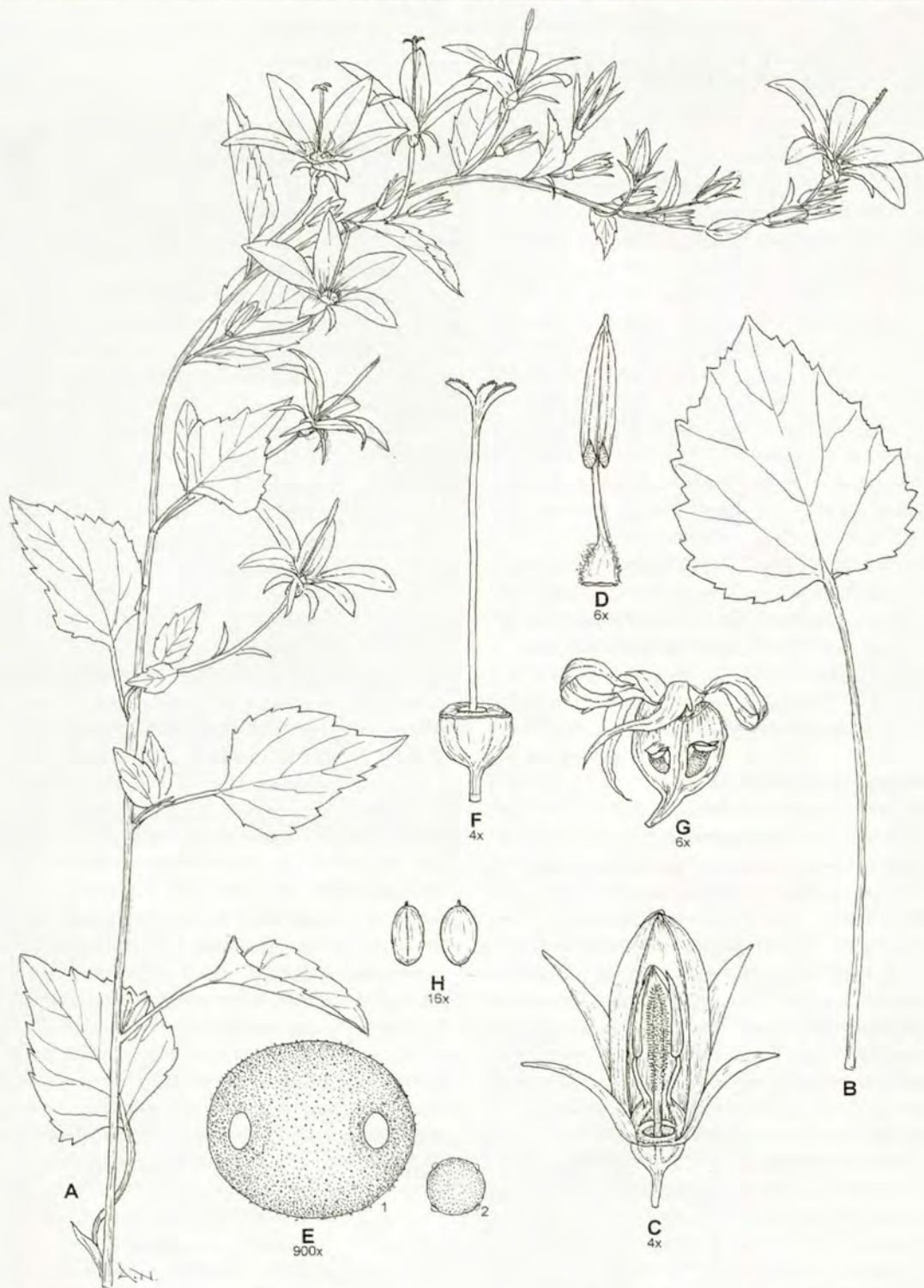
Het vrijkomen van het stuifmeel is heel karakteristiek voor de familie. In het knopstadium van de bloem staan de helmknoppen tegen de stijl, die aan het bovineinde dicht behaard is. Even voor het opengaan van de bloem gaan de helmknoppen open en geraakt het stuifmeel in de beharing van de stijl. Bij het ontluiken van de bloem is er van de meeldraden niet veel meer te zien; ze zijn verdord en alleen de verbredingen boven het nectarium zijn nog in tact. Bijen moeten dan ook moeite doen om bij de nectar te komen, want ze moeten met de tong tussen de verbredingen door, die bovendien nog langs de rand behaard zijn. Tegelijk met het nectarpueren komt de bij in aanraking met het stuifmeel van de stijl. Een paar dagen na het opengaan van de bloem wijken de drie stempeltakken uiteen en zijn de stempels gereed voor het ontvangen van stuifmeelkorrels. Als bestuiving door insecten achterwege blijft, krommen de stempeltakken zich en komen de stempels in aanraking met het nog aan de stijl achtergebleven stuifmeel, met zelfbestuiving als resultaat.

Voor de tuin

Het Servisch klokje leent zich heel goed voor de tuin. Het is niet veeleisend en doet het zowel goed in de volle zon als in de halfschaduw. In het laatste geval komt echter de bloei het meeste tot zijn recht, de bijen kunnen dan langer nectar en stuifmeel verzamelen. Wanneer direct na de bloei de bloeistengels worden verwijderd, wil er zich nog wel eens een tweede bloei aandienen. Maar die is lang niet zo uitbundig als de eerste.

Vermeerdering

Normaal vermeerdert de plant zich door de vorming van zaad. Als het zaad rijp is en de vrucht, een doosvrucht, droog wordt, ontstaat in de vruchtwand op drie plaatsen een gaatje. Bij beweging van de vruchten, bijvoorbeeld door de wind, kan het zaad via de gaatjes worden uitgestrooid. Het klokje kan ook gemakkelijk worden vermeerderd door scheuren in het najaar of in het voorjaar.

Servisch klokje (*Campanula poscharskyana*)

A bloeistengel tijdens de bloei; B wortelblad; C opengemaakte bloemknop met stamper en deel van de meeldraden; D meeldraad; E stuifmeelkorrel (triporaat/stephanoporaat): 1 equatoriaal, 2 polair; F stamper; G doosvrucht met strooigaatjes; H zaad.

De wormkruidbij (*Colletes daviesanus*)

Gele bermen

Gelukkig treffen we tegenwoordig weer steeds vaker bermen aan, waarin planten tot bloei mogen komen. Deze planten lokken veel insecten, wat er helaas wel toe leidt, dat zeer veel ervan dood gereden worden, maar desondanks hebben een aantal soorten bijen profijt van deze bloemrijke bermen. Een van de succesvolle bermalen is boerenwormkruid (*Tanacetum vulgare*). De bloemhoofdjes bestaan uit vele kleine buisbloemetjes en zijn daardoor erg aantrekkelijk voor insecten. Een bij die zich er heel erg op thuis voelt is de wormkruidbij *Colletes daviesanus*, die haar Nederlandse naam dankt aan haar voorkeur voor boerenwormkruid.

232

Niet zelden kun je het vrij kleine bijtje er op bezig zien, met de korte tong nectar zuigend uit elk bloemetje. Maar ze bezoekt ook wel andere bloemen uit de familie der composieten, zoals jacobskruid (*Senecio jacobaea*) en heelblaadje (*Pulicaria dysenterica*). De wormkruidbij is ongeveer 60% van de maat van een honingbij en ze heeft opvallende vuilwitte haarbanden aan de randen van de achterlijfsegmenten, die verder vrijwel onbehaard zwart en glanzend zijn. Het achterlijf loopt puntig uit en het borststuk is dichtbezet met bruine haren.

Het stuifmeel wordt verzameld aan de poten en aan de voorkant van de buik. De mannelijke dieren hebben een duidelijker besnord aangezicht, dat vooral opvalt door de lichtblonde haren.

Nestplaats

Wormkruidbijen nestelen bij voorkeur in steile wanden van beekoevers of van groeves. Maar ze nemen ook genoegen met veel kleinere wandjes, bijvoorbeeld in het zand tussen de wortels van omgevallen bomen, of in vegetatiearme steile slootkanten. Het is niet ongewoon, dat ze in mergel of zachte zandsteen nestgangen uitbijten met hun scherpe kaken. Er zijn zelfs meldingen van ernstige beschadigingen van uit mergel opgetrokken gebouwen. Maar deze bijen maken ook graag gebruik van bestaande gagen. Daarom zijn ze ook nogal eens aan te treffen in nestblokken met boorgaten die voor solitaire bijen kunnen worden opgehangen. Ze maken en gebruiken gangen van ongeveer 6 mm doorsnee. De lengte kan tot wel 20 cm bedragen, maar meestal is de nestgang niet langer dan ongeveer 6 cm. Op geschikte nestplaatsen kunnen honderden bijen actief zijn, elk met haar eigen nest.

De mannelijke dieren hebben een duidelijker besnord aangezicht, dat vooral opvalt door de lichtblonde haren.
Foto: Pieter van Breugel

Zijdebijen

Colletes daviesanus behoort, zoals alle *Colletes*-soorten tot de zijdebijen. Die naam hebben ze gekregen vanwege het materiaal waarmee ze de nestgang bekleden. Nadat ze een gang hebben uitgeknaagd of een al bestaande gang hebben gevonden, wordt die bestreken met een heldere vloeistof, die uit achterlijfsklieren komt en door de bijen wordt opgezogen. Daarna wordt hij in een dunne laag tegen de wand gestreken met behulp van de korte brede tong. Die vloeistof verhardt tot een soort cellofaan en is vrijwel ondoordringend voor vocht. Elke keer wordt een cellofaanwandje gemaakt ter afscheiding van de achter elkaar aangelegde cellen. Als zo'n nestje uit wat vochtig zand wordt opgegraven, dan is het cellofaan wit troebel en ziet het er zijdeachtig uit. Vandaar de naam zijdebijen.

In elke cel wordt een eitje aan het plafond gekleefd, met de kopkant naar het voedsel dat bestaat uit een vrij dunne brij van nectar en stuifmeel. De larven overwinteren en verpoppen zich pas enkele maanden voordat de dieren volwassen tevoorschijn komen. Als de wormkruidbij haar nest in een bestaande (boor)-

gang maakt, dan stopt ze meestal met het maken van cellen 1 tot 2 cm van de ingang, zodat wat dieper weg in de gang een glinsterend wandje te zien is.

Verwante soorten

In ons land komen negen soorten zijdebijen voor. Alleen de grote zijdebij (*Colletes cunicularius*), die uitsluitend wilgenstuifmeel verzamelt, is een voorjaarsdier, de andere acht soorten zijn actief in of zelfs na de zomermaanden en lijken allemaal nogal sterk op elkaar. De grote zijdebij is vooral in de duinen en in grote zandige gebieden, soms ook spoorwegemplacements, aan te treffen. De wormkruidbij is vooral te vinden in het oosten en zuiden. De duinzijdebij (*Colletes fodiens*) komt ook in de duingebieden voor, net als de donkere zijdebij (*Colletes marginatus*). De heidezijdebij (*Colletes succinctus*) vliegt in de zomer op struikhei (*Calluna vulgaris*) en is uitsluitend in gezonde heidegebieden aan te treffen. Ze moet zeer veel bloemetjes bezoeken om voldoende stuifmeel te verzamelen.

Er zijn twee soorten die de echte nazomer prefereren. De klimopbij (*Colletes hederæ*) is nog maar op enkele plaatsen in Zuid-Limburg aangetroffen.

Eén soort zijdebij, de schorzijdebij (*Colletes halophilus*) vliegt vooral in september alleen op zulte (zeeaster, *Aster tripolium*) en komt vrijwel uitsluitend voor op de

schorren van Zeeland. Deze bij is een echte Nederlandse bij, want haar verspreidingsgebied beperkt zich nagenoeg helemaal tot ons land. We moeten er zuinig op zijn. Er is ook een kleine populatie aan de kust van Engeland bekend.

Parasieten

Alle zijdebijen hebben parasieten. Daaronder zijn vliegen en sluipwespen. De wormkruidbij heeft haar eigen koekoeksbij, de gewone viltbij (*Epeolus variegatus*). Ook de heidezijdebij kent een koekoeksbij uit hetzelfde geslacht van viltbijen, namelijk de heideviltbij (*Epeolus cruciger*). Van de koekoeksbij van de schorzijdebij, de schorviltbij (*Epeolus tarsalis*) heeft men lang gedacht dat die was uitgestorven, maar recent zijn weer enkele hoopgevende waarnemingen gemeld van het Verdrongen land van Saeftinge. Bij de grote zijdebij parasiteert de bloedbij *Sphecodes albilabris*, een prachtig roodzwart onbehaard dier, dat na de paring overwintert en waarvan in het voorjaar alleen vrouwtjes zijn aan te treffen op bloemen of bij de nesten van de grote zijdebij.

bijen

HISTORIE

Imkerorganisatie in Nederland

Jan J. Speelziek

'In ons land kwam het door het ingrijpen van het Nederlands Landbouw-Comité voor het eerst in 1897 tot samenwerking tussen de imkers. In 1898 werd de Vereniging tot Bevordering der Bijenteelt opgericht, die begon met tegen de duizend leden en in de laatste jaren aangroeide tot 14.300 leden. Helaas heeft zich de bekrompen neiging tot splijting en de primitieve zucht tot het mengen van zakelijke met onzakelijke dingen, die in ons volk nog zo sterk is, openbaar door het zich vormen van andere groepen op een basis, die met de bijenteelt als zodanig niets te maken heeft. Zo had men in 1940 ook nog: De Nederlandse Imkersbond met 980 leden, De Utrechtse Bijenhoudersbond met 130 leden, De R.K. Bond van bijenhouders van de NCB met 5.018 leden, De bond van bijenhouders van de LLTB met 3.521 leden,

De Algemene Nederlandse Imkersvereniging met 2.000 leden.

In totaal dus 25.949 leden.

Zoals gezegd, is deze gespletenheid een ongezond verschijnsel. Wanneer men daar tegenover stelt, dat, om maar eens te noemen, de Nederlandse artsen vrijwel allen, onverschillig wat voor persoonlijke opvattingen zij er in niet-medische aangelegenheden op na houden, tot dusver waren georganiseerd in de *Nederlandse Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunde*, en daardoor enorm veel tot stand konden brengen, is er geen enkele verontschuldiging voor, waarom de splijtzwam van het sektarisme de imkers verdeeld moest houden.'

De Bijenbijbel van Johan W. Schotman (1892-1976): 'Handboek voor de moderne bijenteelt', pagina 679, voor het eerst uitgekomen in 1942 (dat is ruim 60 jaar geleden!).

Vakantie

Het zit er weer op. We móeten dit jaar niet meer. We hebben veel gezien ondanks de warmte. Ik bedoel: HITTE! Jongens wat was het heet. En zoals het echte Nederlanders betaamt streken we neer op een terrasje, lekker in de schaduw, terwijl de torenklok twaalf slagen liet horen. 'Non non non, m'sieur. Nous sommes fermé!' We moesten er weer aan wennen dat Fransen een siësta houden. Maar zoals Fransen zijn, bracht hij ons een karaf koel helder water en vertelde die Ollanders waarom die rust. 'Ziet u een bij op de oleanders? Non. Ze rusten en zwaaien de reine koelte toe'. Van het een kwam het ander. Hij snapte niet waarom ze in het

234

Noorden bijenkasten groen verfd. Hij bleek imker te zijn. Hij vertelde dat zijn kasten wit waren. Een soort simplex maar dan met een grote spouw van minimaal twee centimeter die doorliep van de bodem tot onder het puntdak. Het dak had een blinkend oppervlak en stak aan alle kanten zeker vijf centimeter over de bakken heen. We konden gaan kijken. En dat deden we toen het veel koeler was. Op een brede open strook in het bos stonden ze. Twintig roomwitte kasten, elk op een apart onderstel, drie bakken hoog, keurig op een rijtje. En de bijen hadden het druk. Op de wijze waarop hun baas het had verteld.

Toen, in de tijd van nu

Nu we het toch hebben over bijenkasten gaan we daarmee door.

Het was een andere vakantie. Niet zo heet, in de Causses en Cevennes. In het ruwe landschap, tegen een helling op, zagen we tussen brokken steen en struiken toevallig een stelletje afgezaagde boomstammen staan. Op een rijtje en boven elkaar. De stammen waren afgedekt met een plaat leek het wel. Nieuwsgierig beklommen we de helling. Wie zet er nu stukken boom zomaar in het wild neer? Naderbij gekomen zagen we dat de stammen op richels stonden van opgestapelde stenen. En dat de plaat die er op lag een stuk leisteen was. Tot onze verbazing vlogen bijen vlak boven de grond de stam in en uit. Zouden dit bijenkasten zijn? We waanden ons in de oudheid, de prehistorie, in de tijd van Asterix en Obelix. Maar waar was dan de tijdmachine?

Terug naar onze tijd ... Bij een auberge, zo'n kleine dorpsherberg, legden we aan om wat te eten en te drinken. Op onze bestelling wachtend neusden we wat rond en bij de leestafel vonden we de tijdmachine. Een boekwerkje van de 'Club Cevenol' waarin uit de

doeken gedaan werd wat die boomstam was: een *ruche-tronc* ofwel *lo brusc* of *brusquet*.

In het hoge gedeelte van de streek (Les Hautes Vallées) zijn het uitgeholde stammen van de tamme kastanje, met een diameter van 30 tot 70 centimeter en 60 tot 80 centimeter hoog. Ze rusten op een leistenen plaat, waarmee ook de bovenkant afgedekt is. Een spleet aan de onderkant geeft de bijen toegang tot het binnenste. In de stam is halverwege een tussenschot aangebracht met een gat waardoor de bijen in de bovenste helft kunnen komen. De bovenkant is afgedekt met een soortgelijke plank, maar nu zonder gat. Daarbovenop een plaat leisteen, verzwaard met een grote kei. Aan de planken bouwen de bijen hun raten.

In het lage gedeelte (Basses Vallées) van de streek zijn het geen stammen die uitgehold worden, maar zijn een soort tonnen gemaakt van planken van de tamme kastanje of van de moerbeiboom, bij elkaar gehouden door stalen ringen. Verder is het principe hetzelfde. Terugdenkend aan de berghelling vonden we het niet zo'n gek idee, die tronken. Ze pasten in de omgeving, vielen er niet in op, en bovendien konden ze jaren mee. Als we niet omhoog gekeken hadden, toevallig ... Overigens zagen we in de dorpjes bij de huizen ook 'gewone' kasten staan.

Opgesloten in staal

Omdat elke streek een andere honing oplevert belde ik in Krüth in de Elzas aan bij een huis waar ze kennelijk 'miel' verkochten. Een vriendelijke meneer stond erop dat ik zijn honingfabriek zou bekijken. Onder een paar boompjes stonden grote stalen kisten met een spleet aan de ene kant en een tweedelige deur aan de andere. Met een sleutel verwijderde hij een kolossaal hangslot en klapte de deuren open. In het duister van de kist ontwaarden we een kast waarin bijen door een zacht zoemen lieten merken dat ze het naar hun zin hadden. Waarom die brandkast? Omdat je niemand kunt vertrouwen, volgens de man.

Er stond een zonnewassmelter waar drie ramen tegelijk in konden. En onder een afdak lag me toch een berg lege ramen! Hij had nog heel veel kasten op de berg staan, in het bos. We moesten vijf soorten honing proeven die in prijs niet verschilden. Maar wel 50% duurder dan wij, imkers van Nederland, durven vragen.

Omdat je daar zo weinig 'buitenlandse' honing ziet?

'Bijenhuis' in Heemstede trekt veel bezoekers

Pim Lemmers, voorzitter VBBN subvereniging Haarlem
 'Kijk mam, wespen', gilt een van de kinderen in het pas geopende bijenhuis in Heemstede. 'Nee Thijs, dat zijn bijen', lacht zijn moeder. De kinderen kijken vervolgens aandachtig naar de glazen kast vol met bijen. 'Dat zijn er minstens 20.000', legt een van de aanwezige imkers uit. En ook voor het apparaat met 3D-dia's is het dringen geblazen. Het wordt dan muisstil in het bijenhuis. Je kan als het ware een speld horen vallen. 'Ik kan wel uren naar dat gekriool van al die bijen kijken', zegt een van de bezoekers.

Sinds 11 juni jl. is de kinderboerderij 't Molentje in Heemstede een groot aantal bewoners rijker. Want op die dag werd op feestelijke wijze het zogeheten Bijenhuis geopend. Op een plek waar bijna dertig jaar geleden overigens ook al bijen stonden. Naast de zeskantige glazen kast - bekend van de Floriade - staan buiten een aantal bevolkte bijenkasten. Daarnaast is er een kleine permanente bijententoonstelling ingericht. De voorzitter van de Imkervereniging Haarlem en Omstreken Pim Lemmers is bijzonder trots op het Bijenhuis dat de VBBN-subvereniging mag beheren. 'Op deze wijze kunnen we de bezoekers het wel en wee van de bijen uitleggen. Ik denk dat inmiddels reeds vele duizenden mensen het Bijenhuis hebben bezocht. De reacties van de bezoekers zijn dan ook zeer positief te noemen. Dat de bijen vanuit de glazen kast door een plastic pijp naar buiten lopen levert voor de bezoekers een schitterend schouwspel op.'

Bijna een jaar geleden werd de Imkervereniging door de gemeente Heemstede benaderd. 'We hebben daarna samen een kostenplaatje gemaakt en alles werd goedgekeurd', aldus Lemmers. Binnen de gemeente werken een aantal mensen die de bijenteelt wel een zeer warm hart toedragen. De gemeente betaalde niet alleen alle imkermaterialen, maar dus ook de glazen kast. Deze kopie werd gebouwd door Jan de Haas uit Aalsmeer. Als locatie voor de bijen werd de voormalige hooischuur op het complex aangewezen. In het voorjaar werd de schuur van bijna zeven bij zeven meter door de vrijwilligers van de kinderboerderij opgeknapt. Er werd getimmerd en geschilderd en er kwamen een aantal bijentekeningen op de muur. Lemmers: 'Omdat we tot half mei een grote bijententoonstelling in de nabijgelegen expositieruimte Groenendaal hadden, konden we het Bijenhuis helaas niet eerder inrichten. Alleen een glazen kast in de lege ruimte vonden we ook niet mooi. Begin juni

hebben we de kast bevolkt met een grote zwerm bijen. De spullen van de tentoonstelling, onder andere de slinger, korven, posters en een oude handwals kregen daarna een vaste plaats in de schuur.'

Eerder dan gepland besloot de gemeente tevens een groot raam te plaatsen. Lemmers glunderend: 'Hierdoor kunnen de bezoekers de imker nu aan het werk zien en zo iets trekt natuurlijk altijd veel bekijks. Ook het slingeren van honing trok veel bezoekers. De 'Stichting Vrienden van Dierenpark Groenendaal' kocht zelfs een leskist. Die leskist, bestaande uit een bijenkast met imker- en lesmaterialen, gaat volgend jaar naar de Heemstedse scholen, waarna de leerlingen een bezoek aan het Bijenhuis kunnen brengen. Zo'n samenwerking heeft onze vereniging al een paar jaar met succes met de gemeente Haarlem, waar jaarlijks vele scholen de bijenstal op de Stadskweektuin bezoeken.'

Naast Heemstede en Haarlem zijn er ook binnen de gemeente Bloemendaal plannen voor de aanschaf van zo'n leskist. Bovendien staat voor volgend jaar april in het duincentrum De Zandwaaier in Overveen een grote bijententoonstelling op het programma. Dit centrum trekt jaarlijks meer dan 50.000 bezoekers. Lemmers: 'Onlangs hebben we in De Zandwaaier een achttal lezingen over de bij gegeven. Met name de jeugdige bezoekers waren uitermate geïnteresseerd in het leven van de bij. Voor die kinderen starten we volgend jaar een cursus. En ook de belangstelling van de ouders was groot. Wanneer we uit die groep een aantal nieuwe aspirant-imkers halen, dan zijn we als vereniging natuurlijk heel tevreden met dat resultaat.'

Kinderboerderij 't Molentje, gelegen aan Burg. van Rapperdlaan 1 in Heemstede, is dagelijks geopend van 10.00 uur tot 16.30 uur. Het Bijenhuis is tot eind oktober geopend. Telefoon: 023-52 89 462.

Een gewijzigde methode

In het dagelijks leven mag je een standpunt innemen en daarop geen millimeter toegeven, in de omgang met je bijen moet je flexibel zijn. Als imker kom je daar vroeg of laat wel achter. Meestal staan de omstandigheden waarnaar je moet handelen onder druk van het weer, de dracht en/of de conditie van de volken, maar dit jaar ontbrak het deze imker aan tijd om samen met zijn bijen het mooiste deel van het bijenseizoen, het voorjaar, te beleven. In plaats van de vertrouwde aanpak moest ik uitwijken naar een noodmaatregel die achteraf wonderwel goed is verlopen. Alle dank aan de bijen. Zoals ik u vorige maand vertelde bestond de hoofdmoot van de noodmaatregel uit het opsluiten van de koningin tussen twee moerroosters. Ik had verwacht dat in de bak met koningin doppen zouden worden aangezet, maar die bleven uit. Wel was er op 16 mei een dop in de onderbak, waarschijnlijk voelden de bijen zich daar moerloos. Deze dop verhuisde opnieuw naar een drieruims bevruchtungskastje. Gelijktijdig heb ik een aantal raten broed vanuit de bovenbak in de broedbak onder het rooster gehangen en er lege raten voor terug gegeven zodat de koningin weer verder kon. Op 26 mei een varroabestrijding toegepast door vellen keukenpapier waarop zonnebloemolie gesprenkeld tussen de twee broedkamers te leggen. In de onderbak waren nu zeven raten met broed aangevuld met drie raten voer. Boven het rooster de koningin met 6 raten broed en vier lege raten.

Op 5 juni was er in beide drieruims een mooi broednestje aanwezig. Gelijktijdig flinke afleggers gemaakt van de hoofdvolken. Alle bijen uit de bak met koningin afgeslagen in een reservekast met daarbij vier raten broed en verder aangevuld met lege raten. In de oorspronkelijke broedbak van het hoofdvolk werd op de vrijgekomen plek een drieruim met bevruchte koningin 2003 gehangen en een raat opengekrabd voer. Om de vereniging probleemloos te laten verlopen heb ik op het moerrooster een krant gelegd. Op 13 juni was er in beide volken een mooi broednest. Opnieuw verhuisden een paar raten broed van uit de bovenbak naar beneden. Een van de twee volken had in de bak met jonge koningin toch doppen aangezet. Stond de feromoonproductie van deze koningin nog op een te laag pitje? Of leefde er in dit volkje waarvan het verwijderde moertje al twee jaat oud was, een sterke zwermdrift? Iets om later over na te denken. In ieder geval de doppen gebroken, het moerrooster onder de honingkamer verwijderd en tien dagen later

was zowel in de broedkamer als de honingkamer een keurig broednest opgebouwd zonder enige zichtbare zwermneiging. Wat was er nu bereikt? Sterke volken met jonge koningin, goed gevulde honingkamers, geen onderbreking van de broedaanzet en daardoor een gestage aanwas van bijen voor de komende hoofddracht op de heide. Nu het woord 'heide' is gevallen, wie schetst mijn verbazing toen ik in het duingebied van Terschelling op 25 juni een struikje bloeiende heide vond. Het moet toch niet gekker worden. Ik weet het, één zwaluw maakt geen voorjaar en één struikje bloeiende hei geen nazomer, maar het was wel erg vroeg.

Je krijgt het er warm van

Waar we niet meer omheen kunnen is de opwarming. Deze neemt steeds vastere vorm aan. Uit een recente publicatie van het KNMI over de toestand van het klimaat in Nederland wordt aangegeven dat in het jaar 2100 de temperatuur bij een lage schatting één graad Celsius en bij een hoge schatting vier tot zes graden Celsius zal zijn gestegen. De verwachte toename van de neerslag met 1% tot 4% in de zomer zal worden overtroffen door een toename van de verwachte verdamping met 4% tot 16%. Dit alles zal leiden tot een toenemende kans op verdroging. Kijken we nog even naar de tien jaren met de hoogste gemiddelde temperatuur over de afgelopen honderd jaar, dan blijkt dat een bevestiging van de opwarming. Ze staan allemaal genoteerd na 1988. De zeespiegel tenslotte zal de komende honderd jaar met 9 tot 88 centimeter stijgen. De grote vraag is hoe de natuur op deze ontwikkeling zal reageren. Zullen bepaalde gewassen verdwijnen en plaats maken voor soorten die momenteel in zuidelijke landen gemeengoed zijn? Nectarineboomgaarden? Rosé en andere wijnen uit de Betuwe of het Oldambt? Met elkaar zijn we de oorzaak van een klimaatverandering waarvan de gevolgen niet zijn te overzien.

Parende insecten

Helaas kan de fraaie foto niet in kleur worden afgedrukt. Hij werd gemaakt door Andre van Groenenstein uit Almere. Het koppeltje kwam door de openstaande terrasdeur de kamer ingevlogen en nam plaats op de geluidsapparatuur. Volgens de beschrijving waren de insecten slanker dan hommels. De kleurbanden zijn van boven naar beneden bruinrood en zwart.

Het geheugen van zwermende bijen

Het ligt al weer enige tijd achter ons, maar bij het begin van de schoolvakanties zagen we op de televisie het vertrouwde beeld van kinderen die joelend het schoolgebouw verlieten. Ze zwermden uit. De gedachte aan juffen en meesters was tijdelijk naar de achtergrond gedrongen. Het leek wat op het zwermen van onze bijen. Ook daarbij onmiskenbaar een apart geluid van de duizenden bijen die over elkaar uit de kast naar buiten rollen. In beide gevallen een feest. Ongeveer dezelfde tijd kwam ik in het bijenmuseum op Terschelling in gesprek met imkercollega van der Beek uit Heino die een interessant vraagstuk opwierp. Wijzend op twee naast elkaar staande kasten zei hij: 'Als kast A zwermt en ik de zwerm in kast B huisvest dan kijken ze niet meer naar hun oude woning om. Alsof het niet bestaat en nooit heeft bestaan. Hoe kan dat?'. Ik antwoordde hem dat de bijen in staat zijn om overbodige informatie uit hun geheugen te wissen. Precies hetzelfde gebeurt als een drachtbron is opgedroogd. Overbodige informatie wordt gewist en er ontstaat weer ruimte voor nieuwe informatie. 'Akkoord', zei Van der Beek, maar nu het volgende. 'Als ik de koningin uit de zwerm verwijder, dan keren de bijen terug naar hun oorspronkelijke woning, krijgen ze dan plotseling weer de beschikking over hun geheugen? Hoe zit dat nou precies?'. Wauw, daar sta je dan met al je theoretische kennis. Laten we voorop stellen dat de bijen bij het einde van een dracht en na het afzwermen op beide plekken niets meer hebben te zoeken. Toch veronderstel ik dat tijdens en

na het zwermproces de bijen de plek van hun oude woning niet volledig kwijt raken, maar het ver weg stoppen terwijl het toch oproepbaar is. Een mooi voorbeeld dat de bijen over een goed ontwikkeld geheugen beschikken, merken we als in de wintermaanden een bijenwoning over een niet al te grote afstand wordt verplaatst. In het voorjaar zullen er altijd een aantal bijen zoekgedrag vertonen op de oude standplaats.

Varroabestrijding

Over mijn experimentele varroabestrijding heb ik een aantal vragen ontvangen. De broedbak wordt niet volledig door de vellen keukenpapier afgedekt. Als het centrale deel van de tros maar wordt bereikt. De eerste behandeling pas ik in het vroege voorjaar toe. De tweede maal in de broedloze volken als er koninginnen worden gekweekt of als er alleen nog open broed aanwezig is. Na een paar dagen liggen de snippers keukenpapier voor de kast. Dit jaar had ik geen broedloze volken (zie noodmaatregel). Om de mijten toch te bestrijden heb ik de raten met bijen bestoven met poedersuiker waaraan knoflookpoeder was toegevoegd. Met een paar volken is dit te doen. Met een groot aantal volken zal dit wellicht op praktische bezwaren stuiten.

Het weer in september

Voor de periode 1971-2000 geldt als gemiddelde hoeveelheid zonneshijns 133 uren, neerslag 75 millimeter en een maximumtemperatuur van 18,7°C.

Septembermaanden

Jaar	Zon	(uren)	Neerslag	(mm)	Max.temp	°C
11998	-	108	++	151	N	
1999	+	161	N		++	22,5
2000	-	125	+		+	19,9
2001	-	105	++	177	-	17,4
2002	+	163	-	40	+	19,9

Themadag Eelde

25 oktober Themadag Eelde: "De leuke kanten van het imkeren" van 10.00-13.00 uur. Tevens provinciale honingkeuring en verkoop bijenteeltproducten. Inl.: Frank Broersma, 050-55 15 758.

Stoeien met Bill en Helen,

De zomerdracht is geslingerd. Wellicht nog een heide-toegift voor een aantal van ons. Het inwinteren komt met rasse schreden dichterbij. Daarbij direct de vraag: 'Hoe gaan we dit jaar de varroamijt te lijf?' Afdelingen en belangengroepen houden voorlichtings-bijeenkomsten over bestrijden van de mijt. Ook de schrijver dezes bezocht er meerdere.

Toen ik het stukje in Bijen 12(6): 174-175 (2003) 'Een andere weg' las, moest ik direct aan deze bijeenkomsten denken. Imkerend Nederland op z'n smalst! Na de gemengde ervaringen met mierenzuur wordt er weer veel geëxperimenteerd. Je wilt niet weten met wat voor giftige troep imkers aan het rommelen zijn.

En ... afspraken met elkaar maken om gelijktijdig de mijten te bestrijden, waardoor besmetten door vervliegen tegengegaan kan worden lukt al evenmin. Toen dacht ik aan Bill en Helen uit het genoemde artikel. Jaren oneens en dan: 'Ja, waarom doen we het niet anders?'

Waarom moet in ...tig laboratoria gezocht worden naar een milieuvriendelijk mijtenbestrijdingsmiddel? Waarom niet de krachten bundelen? Laat een paar goede instituten gericht gaan zoeken! Betaal dit met elkaar (wellicht betaalt Brussel dan wel mee).

Maar ja ... met elkaar!

Ik las in hetzelfde nummer van Bijen dat de ZLTO weer de mogelijkheid tot fusie gaat onderzoeken. Hulde! Bijna al het werk is al gedaan door de 'Stuurgroep Bedrijfsraad 2000'. Er lag, naar ik mij heb laten vertellen, een goed plan. Nog een paar details moesten geregeld worden. Pak dit op en doe er wat mee! Het is van de ZLTO loffelijk om op de kleintjes te letten, maar dit mag naar mijn mening geen remmende werking hebben. Alleen als een sterke imkersgroep komen we geloofwaardig over. Een bittere noodzaak in het steeds groter wordende Europa!

De gezelligheid in de afdelingen hoeft hier niet onder te lijden. Daar verandert niets. Het zal vooral voor de bestuurders inschikken worden. Op zich ook niet erg; aan goede bestuurders komen wordt een steeds grotere klus.

Samen met de schrijver van 'Een andere weg' zou ik willen zeggen: 'Geen woorden meer, maar daden!'

Bill de Tweede

238

Heidehoning

In 1988 zijn 214 monsters Nederlandse heidehoning van vrijwel alle Nederlandse heidevelden onderzocht op radioactieve besmetting van Cesium 134 en Cesium 137, afkomstig van Tsjernobyl. De 214 monsters werden verkregen via de imkerorganisaties na een oproep in een maandblad.

De Voedsel en Waren Autoriteit Keuringsdienst van Waren Oost te Zutphen wil een herhaling van een onderzoek op radioactieve besmetting van de oogst 2003. Het verzoek aan de imkers is dan ook om circa 200 gram heidehoning op te sturen naar de Voedsel en Waren Autoriteit Keuringsdienst van Waren Oost te Zutphen onder vermelding van naam, adres, woonplaats. Tevens wordt uitdrukkelijk verzocht het heidegebied te vermelden. Alle inzenders ontvangen bericht van de resultaten van het onderzoek. Aan het onderzoek zijn geen kosten verbonden.

Voedsel en Waren Autoriteit/Keuringsdienst van Waren, t.a.v. Jos Geertsen, Regionale dienst Oost Postbus 2002, 7200 AE Zutphen, De Stoven 22 Zutphen.

advertentie

**IMKERSHOP
'HET
BIJENHUIS'**

Een imker met verstand
wordt bij Het Bijenhuis vaste klant

Voor snelle bestelservice

tel 0317 422 733

fax 0317 424 180

e-mail bijenhuis@vbbn.nl

Grintweg 273

6704 AP Wageningen

online winkelen bij www.vbbn.nl

De stal van onze collega-imker Arnold Wemerman, lid bij VBBN subvereniging Apeldoorn-Ugchelen. Na zijn verhuizing heeft zijn vrouw hem nieuwe kasten gegeven. Alle schilder- en timmerwerkzaamheden heeft Arnold zelf verzorgd. Koninginnen kweken (Buckfast) is zijn grote hobby en zijn collega's worden desgewenst verblijd met jonge moeren. Deze imker geniet erg van zijn insecten en bewijst dat imkeren in de nabijheid van centrum Apeldoorn zeer zeker tot de mogelijkheden behoort.

Foto: J.H. Wolven, Apeldoorn.

CURSIEF

Rik Oldeven

Mijlpalen

Als de winterrogge was gezaaid, zei mijn vader: 'Zo, die zit erin!' Hij zei dat zó opgelucht dat ik veronderstelde dat we aan een grote ramp ontkomen waren. Ik moet daar ook zo bij gekeken hebben. Vandaar zijn toelichting: 'Wie zaait zal oogsten. Daar komt zelfs de dood niet tussen'.

Zo kreeg ik van kindsbeen mee dat belangrijke momenten in het jaar van de boer hun risico's met zich meebrachten en dat je die omzeilen kon. Mijn vader was van 1898 en het bijgeloof van de bijna afgelopen eeuw zat er bij hem nog stevig in. Mijlpalen in het boerenjaar waren gevaarlijke palen. Daaromheen verzamelden zich boze geesten die er genoeg in scheppen de menselijke pret grondig te bederven. Inzaaien was zo'n mijlpaal. De daarmee samenhangende werkzaamheden dienden dan ook op tijd en met zorgvuldigheid en toewijding uitgevoerd te worden.

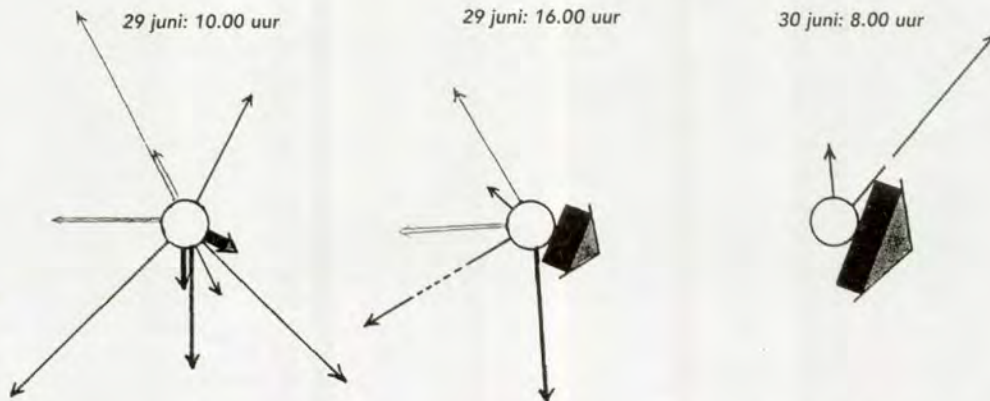
Mijlpalen in de bijenhouderij zijn, globaal genomen, de voorjaarsinspectie, de zwermtijd en het inwinteren of afvoeren. Op die momenten staan de boze geesten in de startblokken. Het inwinteren gaat in dit rijtje voorop. Met het oog op de toekomst die zo'n half jaar verder ligt, is het een uiterst belangrijk moment, ook omdat nauwkeurig toezicht door de imker in de winter nauwelijks mogelijk is. Nou wil ik u geen bijgeloof aanpraten, maar een feit is wel dat je als imker in de winter op beide oren slaapt, als je zeker weet dat je bijen meer dan genoeg hebben, ook de zesramers. Als je aan één van je volken op dit gebied twijfelt, kan het een bol aan je ziel worden. Zes maanden lang. Je ligt er wakker van en dat is niet best. Dan slaan de boze geesten toe ...

We weten het allemaal: ook imkers zijn sterfelijk. Maar de meesten worden oud. Je hoort het alom: de imkerij vergrijst. Het zit hem in het inwinteren.

De vorige maand schreef de heer Hermans over een zwerm die bijna rechtstreeks op een open ruimte in een spouwmuur afvloog.

Hayo Velthuis beschreef naar aanleiding hiervan hoe bijen op de tros blijven dansen tot er een overeenstemming is bereikt over de keuze van de nieuwe

behuizing. Hierbij haalde hij de onderzoeken van Prof. Lindauer aan over communicaties van bijen tijdens het zwermproces (zie Ruttner: *Naturgeschichte der Honingbienen*). Als aanvulling hierop deze maand een illustratie uit genoemd boek, met uitleg en puzzelvraag!

In deze diagrammen wordt de verandering in de danspatronen weergegeven die door prof. Martin Lindauer op een zwermtros werd waargenomen. De zwerm was enkele dagen eerder bij slechte weersomstandigheden gevormd. Op 29 juni is het mooi weer en er wordt volop gedanst. In ieder diagram zijn door middel van pijlen de verschillende dansen aangegeven. De richting waarin elk van de mogelijke nieuwe nestplaatsen is te vinden, is hier weergegeven door de richting van de pijl (naar boven is noord), de lengte van de pijl geeft aan de afstand tot die nestplaats, zoals uit de dans werd afgelezen en de breedte van de pijl geeft aan het aantal dansen dat voor die nestplaats werd geteld. We zien dat om 10.00 uur elf verschillende nestplaatsen worden aangeduid; om 16.00 uur zijn dat er nog maar zes, waarbij één ervan veel aantrekkelijker lijkt te zijn dan de anderen. Deze is in zuidoostelijke richting en op geringe afstand van de zwerm. De volgende ochtend wordt er om 08.00 uur veel gedanst, en slechts twee dansen wijzen naar een andere plek, en nog wel ieder naar een nieuwe. Alle overige dansende bijen duiden die ene, zuidoostelijke nestplaats aan. Dan vliegt de zwerm op en vertrekt in zuidoostelijke richting.

In de figuur hiernaast wordt er op de zwermtros gedanst. De dansfiguur laat zien dat de richting van de aangeduide nestplaats (de looprichting in het middenbeen van de 8-dans) zo'n 120 graden links van de zon is. Maar als je niet weet hoe laat het is en dus niet weet in welke kompasrichting de zon staat, weet je nog niet waar de nestplaats is.

Puzzel

Een vraag voor puzzelaars onder de lezers: stel dat deze dans de nestplaats aanduidt waar de zwerm tenslotte naar toe gaat (zie bovenstaande afbeelding), hoe laat was het dan toen deze dans werd gezien?

Heeft u iets wonderlijks meegemaakt bij de bijen? Laat andere imkers ervan meegenieten!

De redactie nodigt u uit om uw waarneming op te sturen per brief, diskette of E-mail aan schoots7@zonnet.nl of redactie@vbbn.nl

Hayo Velthuis kan er een aanvullende of toelichtende reactie op geven.

Hieronder vindt u de oplossing van de vraag.

Antwoord: Uitgaande van de zonsopgang in het noordwesten om ongeveer 22.00 uur, zal deze dans in de namiddag, grofweg rond vier uur zijn waargenomen.

Zwermneiging van Hilvarenbeek naar Wageningen

Tjeerd Blacquière

In het vorige nummer schreef ik dat PPO-Bijen daar vliegt waar de dracht is. Als dat verder weg is dan het vliegbereik, is er een probleem. En dan ontstaat zwermneiging, nog niet meteen een hongerswerm, maar met wel ongeveer hetzelfde motief. PPO-Bijen staat op het punt te zwermen.

Binnen de kenniseenheid Plant van Wageningen Universiteit en Research (WUR) is een analyse gemaakt van de levensvatbaarheid van een aantal (kleine) vestigingen beneden de Nederrijn. Het betreft proefboerderijen akkerbouw, gemengde onderzoeklocatie Meterikse Veld in Horst, proefbedrijven van Fruit en Paddestoelen, en ook PPO-Bijen in Hilvarenbeek. Dit alles tegen de achtergrond van verminderde inzet van gelden vanuit het ministerie van LNV en de steeds opener onderzoekmarkt, waar diverse instellingen en bedrijven concurreren. Aan deze analyse hebben de medewerkers van PPO-Bijen zelf actief bijgedragen. Onze argumenten hebben ook zeker de uitslag mee bepaald.

De uitkomst van de analyse is dat het aanbeveling verdient PPO-Bijen op korte termijn over te hevelen naar Wageningen. Wij zouden daar bijvoorbeeld aansluiting kunnen zoeken bij de groep 'Biointeracties' en bij Entomologie. Overigens wel als een aparte, herkenbare groep: PPO-Bijen. Dat is ook nodig om onze belangrijke dracht: toxiciteitsonderzoek aan bijen en hommels, uitgevoerd onder GLP (*Good Laboratory Practice*) te kunnen benutten.

Zoals ik vorige maand al aangaf zijn wij bij PPO-Bijen op dit moment net levensvatbaar (konden ons zelf inwinteren), maar het is niet zeker dat we een slechte zomer zouden overleven in de volgende winter. Bovendien blijkt dat onze expertise met bijen steeds vaker heel goed te pas komt bij andere grote onderzoekthema's die in Wageningen aan de orde zijn. Om daar met de neus vooraan te zitten moeten onze speurbijen heel veel extra energie en reistijd inzetten, omdat wij zo ver van Wageningen af zitten. Wij hebben het gevoel dat onze kast daar midden tussen in moet staan. Andere mogelijke locaties waren voor het personeel te ver of niet 'centraal' genoeg.

Zwerm of veger?

De zwermneiging is een beetje versneld door de actie vanuit WUR, maar zit ook ons als medewerkers al in

het bloed. Wij zien heel veel voordelen aan het werken binnen Wageningen en schatten zelf ook in dat het hier, zo ver van de plek waar alles gebeurt en waar alles geregeld wordt, hooguit nog een paar jaar vol te houden zou zijn.

De verhuizing, de nieuwe situatie, maar ook de markt in de komende jaren, zullen vast heel nieuwe eisen stellen aan de vaardigheden van de medewerkers, maar we zien bovenal veel nieuwe kansen en beschouwen het als een uitdaging.

Eerlijkheidshalve: een aantal medewerkers vindt dat ze door de directie in een kunstzwerm wordt geveegd, en heeft er iets meer moeite mee. Maar een veger presteert na een poosje meestal heel goed, en de werksters ervaren al heel snel hun nieuwe plek als de enige en beste werkplek!

Wanneer?

Er is nu een advies aan de directie uitgebracht, die in augustus daarop gebaseerd een besluit gaat nemen. In september wordt instemming van de ondernemingsraad verwacht. Het ligt voor de hand dat PPO-Bijen dan in het najaar van 2004 gaat verhuizen. Dat biedt de mogelijkheid in de zomer het seizoenswerk gewoon af te maken en al veel voor te bereiden voor de verplaatsing. In het najaar kan na de verhuizing het werk voor het volgende seizoen op de nieuwe locatie worden voorbereid en kunnen de procedures opnieuw worden beschreven (onder andere de GLP).

advertentie

De Immenhof
Alle bijenmaterialen voor de moderne imker

* Aanbieding:

vuren Spaarkast	€ 93,50 per stuk
5 stuks à	€ 84,50 per stuk

Geopend: Zaterdag van 8.00 - 1200 en na telefonische afspraak. Harremaatweg 36, 3781 NJ Voorhuizen, 0342-472837 / 0653182006
info@immenhof.nl / www.immenhof.nl

Terug naar kleine bijen? (2)

Ervaringen met 'terugverkleinde' bijen

Thomas Kober

In deel 1 werd aangegeven dat tussen 1895 en 1925 veel Europese kunstraatproducenten de natuurlijke celgrootte van 4,72 tot 5,36 mm doorsnee kunstmatig vergroot zouden hebben naar 5,4 en zelfs tot 5,7 mm. Of de kunstmatige vergroting van de bijen, die het gevolg daarvan was, een zegen is, valt te betwijfelen. Het lijkt erop dat vergrote bijen gevoeliger zijn voor ziektes dan kleine.

242 Dee en Lusby uit Arizona in de Verenigde Staten zijn uitgesproken en onverzettelijke bio-imkers. Bestrijdingsmiddelen, welke dan ook, worden niet gebruikt.

Tengevolge van deze vastbeslotenheid hebben ze hun bijen tweemaal bijna geheel verloren. Het aantal van 1000 bijenvolken liep in 1986 bij de komst van de tracheeënmijs terug tot 400 volken. Nadat alle volken overgezet waren op raten met een celdiameter van 5,08 mm, hadden ze spoedig weer meer dan 900 volken.

Vanaf 1993 ging dit aantal volken door de komst van de varroamijt achteruit met in 1998 een dieptepunt van 104 volken. Inmiddels is het aantal volken weer op het oude niveau. Dit herstel danken de Lusby's volgens eigen zeggen aan één enkele maatregel: het overzetten van de volken op raten met een celdiameter van 4,8-4,9 mm. Hun theorie is dat deze maat een grenswaarde is voor varroaresistentie.

Tot midden jaren '80 hadden de Lusby's verschillende maten werkstercellen in hun volken, omdat ze kunstraat van verschillende leveranciers betrokken. Daar waren groottes bij van 5,08 tot 5,7 mm diameter. Bij de uitbraak van de tracheeënmijsziekte viel het op dat volken op kleine cellen praktisch geen schade hadden, terwijl volken op grote cellen vaak doodgingen. Het gevolg was dat alle volken op de 5,08 mm celgrootte werden gezet. Bij een archiefstudie vond Dee aanwijzingen dat de oorspronkelijke celgrootte vroeger kleiner was. Vroege schrijvers gaven zelfs nog kleinere maten op dan 5,08 mm bij wilde volken.

Er kwamen snel navolgers

Dennis Murell uit Wyoming behoort bij de eerste imkers die de methode van Lusby overnamen. Zijn proefvolken werden in de herfst van 1999 voor de laatste keer tegen de varroamijt behandeld. In 2000 werden

ze op een celgrootte van 4,9 mm overgezet. Toch lieten alle 9 proefvolken in 2001 met meer dan 100 gevallen mijten per dag een zeer grote mijtenpopulatie zien. Slechts 4 volken overleefden de winter en waren in het voorjaar van 2002 zeer zwak. Merkwaardig genoeg ontwikkelden de overlevende volken zich in het voorjaar explosief ondanks een slechte dracht. In zomer en herfst 2002 was de natuurlijke mijtenval ongeveer een mijt per week; van schade door de varroamijt was niets te merken.

Ook Roger White, een koninginnenteler uit Larnaka op Cyprus verging het op een soortgelijke manier. Hij zette zijn bijenvolken in het voorjaar van 2001 over op raten met cellen van 4,9 mm doorsnee. In de zomer trad er nog schade op door de varroamijt die echter in de herfst verdween. In 2002 gedroegen de volken zich volkomen normaal. In het mediterrane klimaat van Cyprus (bijna het gehele jaar broed) moeten 'normale' volken bijna elk halfjaar tegen de varroamijt behandeld worden.

Bij Barry Birkey uit Illinois lukte het overzetten op 4,9 mm slechts bij twee volken in het jaar 2000. Ze overleefden om onbekende redenen de winter niet. Andere volken werden in het voorjaar 2001 op raten met 4,9 mm cellen overgezet. Ze waren in de herfst van 2000 voor de laatste keer tegen de varroamijt behandeld. Noch in 2001, noch in 2002 ontwikkelde er zich ergens schade door de varroamijt.

Een proces van stabilisering

De ervaringen tot nu toe laten zien dat het vermoedelijk mogelijk is, door het overzetten op een kleinere celmaat bijenvolken op te kweken die beter met de varroamijt kunnen leven. Toch lukte dit niet bij elk volk! Een deel van de volken liep zeer ernstige schade op. Er moeten dus naast de celgrootte nog andere factoren werkzaam zijn. Anderzijds waren er voor het bereiken van de varroaresistentie geen 'exotische' afstammelingen nodig. De kleine celmaat lijkt de natuurlijke afweer van de bijen tegen de mijten zo te versterken dat er ook onder de bijen van het landras volken te vinden zijn die het meerdere jaren zonder varroabehandeling kunnen stellen.

De ervaringen van Dennis Murell zijn een voorbeeld van hoe het verloop van het stabiliseringsproces kan gaan. In het eerste jaar hebben enkele van de op de

kleine celmaat overgeplaatste volken zeer veel schade ondervonden; er ontwikkelden zich grote mijtenpopulaties; slechts de helft van de volken heeft het overleefd. Maar in de overlevende volken ontwikkelde zich in het daarop volgende jaar maar een kleine mijtenbevolking terwijl de volken erg sterk waren.

De oorzaken zijn nog niet bekend

Wetenschappelijk onderzoek naar de gevolgen van de verkleinde cellen voor de varroamijntontwikkeling gaven elkaar tegensprekende resultaten. Message en Goncalves (1995) vonden op kleincellige raten een verminderde mate van infectie dan bij grootcellige. Taylor (2002) vindt daarentegen geen significant verschil. In beide studies werden stukjes raat van steeds andere celgroottes in de 'normale' raat van een volk gezet. De testvolken, die op grote cellen zaten, hadden zo slechts enkele honderden cellen van een andere maat beschikbaar. Te weinig voor een goed gefundeerd onderzoek. De ontwikkeling binnen een kort tijdsbestek werd gemeten en niet het resultaat van de totale ontwikkeling over een lange periode. Welke factoren in een gestabiliseerd volk met kleine cellen en kleinere bijen er werkelijk toe bijdragen de varroamijntbesmetting onder de schadegrens te houden, is niet bekend. Uiteindelijk schijnt een verhoogde vitaliteit van de bijen dit mogelijk te maken.

Ook minder tracheeën mijten bij kleinere bijen

De tracheeënmijt, (*Acarapis woodii*) werd in 1921 ontdekt. Men dacht dat ze de oorzaak was van 'de ziekte van het eiland Wight' die vanaf 1911 in Engeland huishield. In deze tijd was een groot deel van de Europese bijenpopulatie al kunstmatig vergroot. *A. woodii* is vermoedelijk een variant van de nauw verwante uitwendige bijenmijt *A. vagans*, *A. dorsalis* en *A. externus*. Terwijl de vrijwel geheel onschadelijke uitwendige mijten buiten op het bijenlichaam zitten, kan *A. woodii* evenwel de tracheeën binnendringen en de bijen ernstig schade toebrengen. Het is aanmerkelijk dat pas de grotere tracheeopeningen van de vergrote bijen deze ontwikkeling mogelijk hebben gemaakt. Bij de Lusby's in Arizona was het kleiner maken van de cellen naar 5,08 mm voldoende om resistentie te bewerkstelligen.

Bijengrootte en vitaliteit

In de bijenliteratuur van de 19^e eeuw vindt men over algemeen weinig verwijzingen naar bijenziekten. Meestal beperken de hoofdstukken over vijanden en schadelijke dieren zich tot wasmotten en vogels die bijen eten. Enkele ziekten zoals vuilbroed waren wel

bekend maar schijnen minder schade veroorzaakt te hebben. Berichten over catastrofale ziekten komen sinds de eerste helft van de 20^e eeuw steeds meer voor. Of zou dit komen door een betere waarneming in bijenkasten? Het lijkt erop dat de bijen in Europa voor 1900 duidelijk vitaler waren dan tegenwoordig.

Volkontwikkeling en honingopbrengst

Alle imkers die tot nu toe op cellen met een kleine maat zijn overgegaan, vertellen over een tot dan toe ongekend snelle ontwikkeling van de volken. Dit is waarschijnlijk te verklaren uit de grotere compactheid van het broed op kleine cellen wat de regeling van de temperatuur, juist in het voorjaar met zijn wisselvallige weer, wezenlijk vereenvoudigt. Een Zanderraam (42x22cm) met een cel van 5,55 mm doorsnee telt ongeveer 6000 cellen. Met een celmaat van 4,9 mm heeft het ongeveer 7.700 cellen. Het broed van 4 ramen met grote cellen past vrijwel op 3 ramen met kleine cellen. Zo kunnen volken op kleine cellen ook beter overwinteren omdat kleinere bijen een compactere wintertros kunnen vormen. De snellere ontwikkeling heeft een gunstig gevolg voor de honingopbrengst. Vooral van de vroege dracht zijn hogere opbrengsten te verwachten. Bij de zomerdracht minder omdat de grotere bijen dan de ontwikkelingsachterstand ingehaald hebben.

Opmerking

Het is goed er nog eens uitdrukkelijk op te wijzen dat hier geen gegarandeerd recept voor de oplossing van het probleem van de varroamijt gegeven wordt. Deze serie artikelen gaat over het terugbrengen van de honingbij naar haar vroegere grootte. Kleine bijen zijn vitaler. Hierdoor is selectie op varroaresistentie vermoedelijk wat gemakkelijker. Helaas is de verkleining van de bij met het in Europa aanwezige bijenmateriaal zeer moeilijk omdat de bijen hier al vele tientallen jaren op de vergrote bouw gehouden worden. Daardoor heeft de erfelijk bepaalde grootte zich vermoedelijk bij de meeste lijnen (maar beslist niet alle) gewijzigd. De problemen in de praktijk bij de omschakeling naar 4,9 mm-cellen is het onderwerp van het derde deel van deze serie.

Oorspronkelijk artikel: Zurück zur kleine Biene? Teil 2:

Erfahrungen mit 'rückverkleinerten' Bienen door Thomas Kober, Auerschmiede 7, 83737 Irschenberg
ImkereiKober@aol.com

Gepubliceerd in ADIZ, mei 2003, pagina 8 e.v. vertaald en bewerkt door M.J. van Iersel.

Geïnteresseerden kunnen bij de redactie de bij het artikel behorende literatuurlijst opvragen.

Propolis van levensvoorwaarde voor de bijen

K. Bokhorst

Van de apitherapeutische producten zijn die op basis van propolis wel het bekendst. Tincturen, tabletten, zalven, crèmes e.d. zijn op steeds meer plaatsen te koop.

Het onderstaande artikel belicht het een en ander van het hoe en waarom van de veelomvattende mogelijkheden van deze wonderlijke stof.

Weinig geuren zijn zo kenmerkend voor het bijenvolk als juist die van propolis. Elk onderdeel dat een tijdje in het bijenvolk heeft gehangen bevat wel wat van deze geurende kithars. Zoals bekend gebruiken bijen het niet alleen om er kieren mee te dichten en zo tocht en vocht buiten te sluiten, maar ook benutten ze de geweldig brede werking van propolis tegen ziektekiemen. Zo worden de cellen die langere tijd niet gebruikt worden, voorzien van een laagje propolis, om te zorgen dat zich daarin geen schadelijke organismen ontwikkelen. Ook vreemde voorwerpen in de kast, variërend van een dode muis tot een uitstekend splintertje, worden ermee bedekt (en zo gebalsemd en geconserveerd!) zodat ze geen ziektekiemen kunnen verspreiden. In feite zou het bijenvolk niet eens in stand kunnen blijven zonder propolis: in het geval van zoveel dieren op elkaar in een kleine ruimte, is de ziektedruk immers enorm.

Afkomstig van bomen

De vele ziekteverwekkende eigenschappen van propolis zijn van plantaardige herkomst. De bijen verzamelen de grondstoffen ervoor op bomen. Veel soorten bomen scheiden harsen, wassen en gommen af om er de beschadigingen in de bast mee te bedekken, zodat deze geen invalspoorten kunnen zijn voor ziektekiemen. Ook de blad- en bloemknoppen zijn bedekt met een dun, kleverig laagje van deze stoffen. Vooral bij de paardekastanje is dat goed te zien. Maar ook andere bomen, zoals de populieren en een aantal naaldbomen, zijn rijke vindplaatsen van deze harsen, gommen en wassen. Dat laagje zorgt ervoor dat de knoppen niet worden geïnfecteerd. En omdat het voorts geen vocht doorlaat, kunnen de knoppen ook niet gaan schimmelen of rotten.

Wanneer de bijen het van de knoppen knagen, komen er ook wat kliersappen mee. De bijen vervoeren het kleverige goedje in hun stuifmeelkorfjes naar de kast. Thuisgekomen wordt het er door de huisbijen uitgeknaagd. Een karweitje dat vele uren in beslag kan

nemen. In de kast wordt de plantaardige substantie gemengd met bijenspeeksel en wat bijenwas, zodat het goed verwerkbaar wordt voor de bijen. Vanaf dat moment noemen we het propolis.

De naam propolis is eraan gegeven door de oude Grieken en betekent letterlijk 'voor de stad', in dit geval dus voor de bijenwoning. Niet alleen de naamgeving van propolis dateert uit de oudheid, ook de heilzame werking ervan was al zo'n 2000 jaar voor onze jaartelling bekend, o.a. bij de Egyptenaren. Naast het gebruik als therapeutisch middel werd het ook benut voor het balsemen van de doden.

Bioflavonoiden

De samenstelling van propolis is voor een groot deel afhankelijk van het soort bomen die de grondstof ervoor geleverd hebben. De precieze samenstelling ervan kan dan ook per regio verschillen. Maar door de bank genomen bestaat propolis voor zo'n 30% uit plantaardige wassen en voor 50 a 60% uit harsen. Verder komen er etherische oliën en een aantal andere stoffen in voor.

Uit die harsen zijn al enkele honderden verschillende stoffen aangetoond. Veel ervan behoren tot de groep van de bioflavonoiden. De enorm brede variatie aan biologisch actieve stoffen, maakt dat propolis beschermend werkt tegen een groot aantal virussen, bacteriën en schimmels. Dat is inmiddels al talloze malen wetenschappelijk bevestigd. De Duitse wetenschapper König schreef een proefschrift met de titel '*De antiviriotische werking van propolis*'. Antiviriotisch is hier een samenstelling van antibiotisch en antiviraal.

Natuurlijk antibioticum

Als natuurlijk antibioticum heeft propolis een aantal voordelen ten opzichte van de synthetische antibiotica uit de farmaceutische industrie:

- Er zijn geen bacteriestammen die een resistentie ontwikkelen tegen propolis.
- Propolis tast de darmflora niet aan.
- Propolis is niet alleen werkzaam tegen bacteriën, maar ook tegen virussen en schimmels.
- Propolis werkt niet buiten ons eigen immuunsysteem om, maar versterkt en stimuleert het juist.

Dit laatste is mogelijk doordat propolis inwerkt op de thymusklier, zodat deze voldoende van de belangrijke T-lymfocyten blijft produceren. Ook activeert propolis de B-lymfocyten en voorts zorgen de flavonoiden in de propolis ervoor dat de macrofagen (bacterie-eters)

hun werk beter kunnen doen. Dit, door de huid van de macrofagen wat 'cosmetischer' te maken. En, naast al deze genoemde functies zorgt propolis er ook nog eens voor dat allerlei schadelijke 'vrije radicalen' onschadelijk gemaakt worden. Ook lijkt het te helpen tegen verschillende auto-immuunziekten. In de praktijk blijkt bovendien dat propolis pijnstillend is en ook werkzaam is bij bot-, pees- en spierproblemen.

Oost-Europa als voorbeeld

In Oost-Europa is er heel veel kennis aanwezig over de therapeutische waarde van propolis (en ook over andere bijenproducten). En daar wordt er heel veel gebruik van gemaakt. Degene die propolis in het westen bekender gemaakt heeft is de Deen Lund Aagaard. Deze man heeft, in samenwerking met verschillende ziekenhuizen, 16.000 mensen behandeld met propolis. In een rede tijdens een apitherapiecongres heeft hij eens gezegd: *'Er is geen kwaal te noemen waarbij het niet de moeite waard is om het eens met propolis te proberen'*.

Kanttekeningen

Wel moeten hierbij twee kanttekeningen gemaakt worden:

1. Sommige mensen blijken allergisch voor propolis. Die allergie wordt ook wel imkers-eczeem genoemd. Een imker met zo'n allergie krijgt iedere keer nadat hij/zij in de bijen gewerkt heeft, jeukende, rode plekken op de handen waar deze in contact zijn geweest met propolis. Niet ernstig en het verdwijnt vanzelf weer. Maar zo iemand moet uiteraard geen propolis als therapie gaan gebruiken. Bij mensen die overwegen om propolis te gaan gebruiken en die niet weten of ze allergisch zijn, wordt aangeraden om het eerst op een klein plekje op de huid te proberen, ter controle. Overigens blijkt dat mensen die allergisch zijn voor propolis, dat ook zijn voor tolu- of perubalsem en omgekeerd.

Verder lijkt de allergie vooral een probleem bij uitwendig contact: wanneer het op de huid wordt gesmeerd, en ook wanneer propolis wordt vermalen en het stof ervan wordt ingeademd of op het oog-slijmvlies terechtkomt. Omdat allergie iets is dat zich kan opbouwen, moet men vooral bij babies en jonge kinderen oppassen voor overdosering. Bij inwendig gebruik komen allergische reacties zelden voor.

2. Hoewel propolis in apitherapeutische klinieken wel degelijk wordt ingezet bij ernstige aandoeningen (o.a. bij maagzweren), is de opmerking van Lund Aagaard

geen aanmoediging om bij ernstige kwalen maar op eigen houtje te gaan dokteren.

Gebruik het zelf vooral als een heel waardevol huis-middel. Toepassingsmogelijkheden genoeg. Van wondjes tot eczeem, van wratten tot keelpijn en nog veel meer. De literatuur bevat duizenden voorbeelden ervan. Zo zijn er ook mensen die met propoliszalf een heel hardnekkige tenniselleboog hebben genezen, en mensen die door propolis eindelijk van een slijmbeurs-ontsteking af kwamen.

Ook vindt propolis steeds meer toepassing in de sfeer van de verzorging via shampoo, huidolie, tandpasta e.d. Voorts kan het preventief goede diensten bewijzen. Zo werd in een onderzoek onder leiding van professor Osmanagic in 1976 dagelijks propolis gegeven aan een groep studenten aan de universiteit van Serajewo. Juist in dat jaar woedde de beruchte Hongkonggriep. Na de epidemie bleek dat van de onbehandelde studenten maar liefst 61% de griep had gekregen, van de behandelde groep slechts 9%. Kortom, propolis is een natuurstof met opzienbarende therapeutische mogelijkheden.

advertentie

AMBROSIA® HONINGDRANKEN

ProPol Produkten BV
De Corantijn 10-1689 AP Zwaag
Tel.: 0229-295848- E-mail: info@propol.nl

Bij gepraat (19)

E. Blankert (voorzitter)

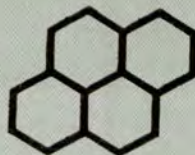
Van ons actieve lid Lüdwich Asbreuk van de afdeling Oldenzaal en tevens lid van het Stichtingsbestuur 'Bijen en Natuur' dat verantwoordelijk is voor de bijenstand op 'Laga' te Losser vernamen wij dat die veel belangstelling trekt. Het is verheugend te vernemen dat de inspanningen van het Stichtingsbestuur haar vruchten afwerpen. Ook vernam ik dat men bezig is een herbestemming voor het paviljoen vinden en dat de beplanting na afloop van de tentoonstelling (na 19 oktober 2003), vermoedelijk per opbod zal worden verkocht. Geïnteresseerden wordt verzocht contact op te nemen met T. Franken, Bentheimerstraat 124 7573 EC Oldenzaal tel. 0541-514197 of 0541-519998 fax. 0541-514762 e-mail tfb041@planet.nl. Voorts wil ik u in herinnering brengen dat op 4 oktober in Laga een honingkeuring staat gepland.

Op 25 oktober zal in Raalte onze bijeenkomst met de bijengezondheidscoördinatoren en drachtplantenvertegenwoordigers van de afdelingen plaatsvinden.

Vlak voor het schrijven van deze bijdrage ontvingen wij het droeve bericht van de eerste uitbraak Amerikaans Vuilbroed (vier volken vermoedelijk besmet en acht volken verdacht in het dorp Soerendonk (omgeving Budel). Hulde aan de schrijvers van de goed geïllustreerde bijlage van het vorige nummer 'Varroa bestrijden. Alle bestrijdingsmethoden en -middelen op een rij'. Nu ons berichten bereiken uit Duitsland dat in combinatie met virussen ook al bij een infectiedruk van 3500 mijten bijenvolken kunnen bezwijken, wil ik u allen verzoeken deze bijlage goed te lezen en te bewaren en aan niet-georganiseerde imkers, zo u ze kent, onder de aandacht te brengen.

Velen volken zullen bij het uitkomen van dit nummer reeds ingewinterd zijn dan wel zal de imker hiermede bezig zijn. Een rare gedachte aangezien ik (op het moment van dit schrijven) binnen enkele dagen vakantie krijg, er een hittegolf is voorspeld en mijn bijen eindelijk de door hen zo verdiende aandacht kunnen krijgen. Omdat ik veelvuldig het hygiënisch imkeren propageer heb ik mijn materialenhok en mijnraten opslag vernieuwd. Ook dien ik in de vakantie nog te slingeren; over de opbrengst heb ik niet te klagen. Dit als persoonlijke noot omtrent mijn eigen imkerervaringen in een weer bijzonder bijenjaar wat weer niet te voorspellen was met een leerboek in de hand.

In de volgende bijdrage hoop ik u meer te kunnen vertellen over onze bestuurlijke activiteiten, bijeenkomsten en het uitstapje van zaterdag 6 september.

Studiedag Bond van Imkers

LLTB 18 oktober 2003

'Bijen moeten blijven'

Op zaterdag 18 oktober 2003 wordt de jaarlijkse studiedag en honingkeuring van de Bond van Imkers LLTB georganiseerd. Deze studiedag vindt plaats in gemeenschapshuis 'De Henkhof', Clemensweg 1 te Merkelbeek. De kosten voor deelname bedragen €9,50 per persoon (inclusief koffie/thee, twee belegde broodjes en soep). Aanmelden kan tot uiterlijk 7 oktober 2003 door overmaking van het verschuldigde bedrag op rekening 13.31.09.348 ten name van imkervereniging Mijnstreek te Merkelbeek.

Deze studiedag wordt dit jaar georganiseerd door regio Zuid van de Bond van Imkers LLTB en omvat onderstaande thema's:

- 'Duurzame varroabestrijding' door Christ Smeekens (PPO-Bijen)
- 'Honing en gezondheidszorg, toepassing en mogelijkheden' door Luc Gryson
- 'Mysteries achter de bijendans' door Herwig Ramon
- 'Nectariën en stuifmeel bij planten, bronnen van suikers en eiwitten' door Michel Asperges.

Tevens zal de traditionele honingkeuring plaatsvinden.

Gekeurd zal worden in de klassen:

- vloeibare honing, gekristalliseerde
- honing/crèmhoning en raathoning.

Indien u aan deze honingkeuring wilt deelnemen dient u drie potten van circa 500 gram (waarvan één pot voorzien van etiket) aan te bieden. Dit kan tijdens de studiedag van 09.00-09.45 uur. Om 16.00 uur zal de uitslag bekend worden gemaakt en zullen de certificaten worden uitgereikt.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met:

Dhr. E. Sambeth, 046-44 28 271, E: esambeth@wxs.nl
of dhr. H. Curfs, 046-44 22 803, E: hubcurfs@wanadoo.nl

Verslag van de VBBN

ALV-vergadering van 29 maart 2003

Opening Jos Plaizier heet alle aanwezigen welkom. Het bestuur is weer voltallig. Over het HB-lidmaatschap van Eva Schild moet nog gestemd worden, maar zij heeft al

een jaar als aspirantlid meegedraaid. Het overlijden van Dick Vunderink heeft het HB geschokt. Het gemis is groot. Het is goed dat er een mooi en waardig afscheid op de Floriade heeft plaatsgevonden.

De voorzitter van de Koninklijke Vlaamse Imkers Bond is plotseling overleden en wordt vandaag begraven. Er wordt een ogenblik stilte in acht genomen voor de overledenen. Het nieuwe HB heeft al veel plannen ontwikkeld. Zij liggen nog niet ter besluitvorming voor. Henk Zomerdijk heeft de commissie PR en Werving nieuw leven ingeblazen. Deze commissie is van levensbelang voor het voortbestaan van de VBBN. De commissie houdt zich bezig met voorlichtingsmateriaal en folders, de huisstijl en de positie van de VBBN ten aanzien van het blad Bijen. De commissie Dracht houdt zich o.a. bezig met de concurrentie van wilde bijen en honingbijen.

De serviceverlening aan imkers zal opgekrakt worden. Marcel Simon heeft contact gehad met Dr. Wallner over onderzoek van honingmonsters. De eerste 50 monsters werden door de VBBN voor de helft (kosten zijn €49,50 per monster) gesubsidieerd.

Voor bestuurders en/of aspirant bestuurders uit onze vereniging zal een kadercursus worden voorbereid. Deze cursus zal plaatsvinden op zaterdag in Wageningen en zal de onderwerpen: Aansprakelijkheid, vereniging, statuten, etc. behandelen.

Voor dit jaar zijn 33 bijenmarkten gepland. Deelname aan alle markten is voor het Bijenhuis een te grote belasting, bovendien is het economisch niet altijd aantrekkelijk. Er is een plan in de maak voor aanhangwagens met materiaal, die bij het Bijenhuis gehaald en teruggebracht kunnen worden. De afrekening van de verkopen geschiedt achteraf met het Bijenhuis, waarbij 15% ten bate van de subvereniging zou komen. Het uitgewerkte plan zal volgend jaar klaar zijn. Dit jaar neemt het Bijenhuis nog aan markten deel.

Verkiezing Hoofdbestuur Jos stelt Eva Schild voor als nieuw HB-lid. Eva neemt al vanaf de eerste HB-vergadering na de ALV 2002 als aspirant HB-lid deel. De ALV applaudiseert ter instemming.

Commissie Nazien Boeken Namens de commissie verklaart dhr. Van der Heijden dat de boeken correct zijn bevonden. Na de pauze wordt de Commissie Nazien Boeken herbenoemd en bedankt voor haar inzet. Ook dank aan Dick Hofland van de groep Zuid-Holland die de financiën prima in de gaten houdt.

Begroting Kees Bos: Vorig boekjaar is er een verlies geleden. Dit vraagt om maatregelen. Oorzaken zijn incidentele uitgaven: met name de Floriade. Komend boekjaar worden geen incidenten verwacht. Het secretariaat zal proberen op porti te besparen door meer per E-mail te versturen. De afdeling Handel heeft geen verlies geleden, maar de Vereniging wel. In plaats van contributieverhoging zullen we putten uit het vermogen van de Vereniging en de stille reserve in het gebouw. Dit houdt in dat er dit jaar een klein verlies op de begroting zal verschijnen. Volgend jaar zal op de ALV het voorstel worden gedaan om de bijdrage van €4,54 voor PPO-Bijen bij de contributie te voegen en de contributie te indexeren. De afdracht aan

PPO-Bijen zal uit eigen vermogen van de Vereniging worden gedaan.

Ko Zoet, Terschelling, vindt dat in de begroting over veronderstelde winst en verlies moet worden gesproken. Kees Bos acht dit correct.

Henk Wentink, Vechtstreek, vraagt waarom er voor volgend boekjaar minder begroot is voor de secretariaatskosten. Kees Bos: de boekjaren lopen van 1 oktober t/m 30 september. In het boekjaar 2002 hadden we 2 ALV's i.v.m. de MKZ-crisis in maart 2001. De HB-kosten zijn afgenomen.

Floriade 2002 Piet Hooijman: In oktober 2001 vond de Open Dag plaats, terwijl de bouwvergunning nog niet binnen was. Eind januari 2002 werd de Dick-Vunderink-vitrine met bijen gevuld. Op 23 maart 2002 was de try-out dag van de Floriade. In eerste instantie was er geen elektriciteit. Toch was het die dag druk en is er veel honing verkocht. Het laatste weekend zijn alle 156 vrijwilligers uitgenodigd. Zij kregen een verrassingspakketje. Het paviljoen werd door gemiddeld 1.800 bezoekers, waaronder 800 buitenlanders, per dag bezocht. Ook voor de website was veel belangstelling. Bee-at-Home ontving de derde prijs in goud voor de meest educatieve stand. De inkomsten zullen worden beheerd in het Dick-Vunderink-Fonds als garantstelling voor de Floriade 2012. De rente hierover zal voor promotiedoelinden worden gebruikt. Huib Koel zal hierbij betrokken blijven. Piet dankt alle medewerkers: zijn broer Jos, Huib Koel en André Hageman.

Het HB heeft zijn dank laten blijken door een etentje, een speld, een plaquette en bloemen.

Meerjaren beleidsplan Rob Nijman: Het conceptplan is gemaakt en zal in september aan de groepen worden gepresenteerd. In januari zal het klaar zijn voor verzending bij de ALV-stukken. De onderwerpen worden geclusterd en daaruit worden actieplannen voor één jaar ontwikkeld. In de vergadering HB-groepen van 20 september wordt het 5-jaren plan besproken en het actieplan 2004. In het voorjaar van 2005 worden in het jaarverslag de activiteiten van 2004 en de plannen voor 2005 gepresenteerd. Het beleidsplan wordt eventueel voor de volgende jaren bijgesteld.

Onderscheidingen Jos Plaizier: Op plaatselijk niveau worden door groepsbestuursleden onderscheidingen uitgereikt. Dit wordt in Bijen gepubliceerd.

Voor verdiensten die het plaatselijk niveau overstijgen hebben we het ereldmaatschap en het erekorfje. Dit jaar willen we het Floriadecomité als geheel onderscheiden met het erekorfje.

André Hageman, Huib Koel, Jos en Piet Hooijman hebben een prestatie neergezet die er wezen mag. Dankzij hen is er grotere bekendheid aan de imkerij gegeven. Het comité heeft in de beste tradities van de VBBN gewerkt: het was vrijwilligerswerk. Piet Hooijman zou het niet gedaan hebben als hij er voor betaald zou worden. Tijdens de Floriade hebben honderden vrijwilligers belangeloos meegeholpen. Je kon het merken: Bee-at-Home leefde. André Hageman heeft de planning verzorgd; Huib Koel de financiën en Jos en Piet Hooijman hebben de verantwoordelijkheid voor het geheel genomen en de dagelijkse

leiding gehad. Het Floriadewerk heeft ruim 200 dagen geduurd.

Jos Plaizier overhandigt André Hageman, Huib Koel, Jos en Piet Hooijman het erekorfje en een bos bloemen.

Het maandblad Bijen Marleen Boerjan: Bijen is een vakblad voor imkers. De doelstelling wordt opnieuw bekeken en daartoe is een enquête uitgedeeld. We vragen wetenschappers in een klankbordgroep deel te nemen. Er zal meer aandacht voor methodes komen. Het thema-nummer 2003 zal over 'Bijenhouders als (neven)beroep' gaan. Suggestie(s) graag naar de redactie. De nadruk ligt op methodes. Ook zal er aandacht aan imkertuinen worden geschonken.

In overleg met Romée van der Zee worden artikelen nu ook op *Bijenhouden.nl* gepubliceerd.

Marleen stelt Onno Bakker uit Swifterbant voor. Hij is het nieuwe redactielid voor de VBBN.

248

Bijenhouden.nl Romée van der Zee: De enquête over de wintersterfte is zinvol. Blij met samenwerking met Bijen. De uitkomst van de enquête zal nog gepubliceerd worden. De Drachtplantengids en de gids over solitaire bijen zijn op het Imkerforum gezet. Deze informatie was nog niet te vinden op Internet. 1.100-1.300 personen per maand bezoeken *Bijenhouden.nl*. 125 personen zijn abonnee van de Forumkrant. Dat is een verdubbeling ten opzichte van vorig jaar. Niet alleen VBBN-leden bezoeken onze site. *Bijenhouden.nl* is verenigingsgrensoverschrijdend. Naast imkers bezoeken ook biologen, dierenartsen en ambtenaren van het Landbouwministerie het Imkerforum. De hoop is dat PPO-Bijen aan de site gaat deelnemen. De VBBN-site zal in *Bijenhouden.nl* worden geïntegreerd.

Rondvraag Dhr Töben, Lemmer, heeft schriftelijke vragen gesteld over de gezamenlijke uitgifte van Bijen door vier organisaties. Hij vraagt het HB te onderzoeken of een maandblad alleen voor de VBBN haalbaar is en vraagt om een meningspeiling van de ALV. Jos Plaizier: er is geen draagvlak voor een meningspeiling. Eventueel komt dit onderwerp in het nieuwe actieplan terug.

Aad Zonneveld, Aalten, vraagt of nieuwe leden een kennis-makingspakket krijgen. Gerda Bogaards antwoordt dat ieder nieuw lid een dergelijk pakket krijgt toegestuurd. Frans Janssen, erelid: Doet de VBBN nog mee aan de kaartenactie naar minister Veerman betreffende de bedreiging door de kleine kastkever? Jos Plaizier: er zijn nog geen gevallen gemeld, maar we houden het in de gaten. Onno Bakker, Oost-Flevoland: Afwachten is gevaarlijk. Dat is in Amerika goed mis gegaan. Marleen Boerjan en Romée van der Zee zullen er publiciteit aan geven.

Christ Smeekens dankt voor de uitnodiging voor onze ALV namens PPO-Bijen. De naam van de Ambrosiushoeve is gewijzigd in PPO-Bijen, maar aan het onderzoek verandert niet veel. PPO-Bijen moet zelf voor onderzoeksprojecten zorgen. In het augustusnummer van Bijen zal een brochure over varroabestrijding worden verspreid.

Sluiting Jos Plaizier dankt de aanwezigen voor hun komst en sluit de vergadering om 12.30 uur. Hij nodigt de leden uit het middagedeelte, thema: Promotie van de bijenteelt, bij te wonen. Sprekers zijn de heren Polman en Koel.

maandblad voor imkers september 2003 verenigingsnieuws

Vacature Hoofdbestuur

Op de Algemene Ledenvergadering van 27 maart 2004 zal een opvolger moeten worden gekozen voor de dhr. Kees Bos. Kees Bos heeft negen jaar, de maximale statutaire termijn, als penningmeester in het Hoofdbestuur gefunctioneerd.

Kandidaten voor deze vacature kunnen schriftelijk reageren, voorzien van antecedenten en ervaringen, tot 1 november 2003 bij het secretariaat van de VBBN. Als gewenst profiel voor de vacatures geldt in het algemeen: bestuurlijke ervaring en redelijk thuis in de bijenhoudersrij.

Daarnaast vereist de functie van penningmeester een behoorlijke kennis van financiën en van financieel beleid. De werkzaamheden betreffen zowel de afdeling Vereniging als de afdeling Handel. Dit laatste in nauw overleg met de bedrijfsleider van het Bijenhuis. Kennis van bedrijfsmatig werken geldt als een aanbeveling.

Bestuursleden dienen rekening te houden met een tijdsinvestering van gemiddeld vijf uur per week. Lidmaatschap van het HB is een vrijwilligersfunctie; er geldt een bescheiden reis- en onkostenvergoeding. Meer informatie is te verkrijgen bij het secretariaat van de VBBN: 0317-42 24 22, E: vbbn@vbbn.nl

Geld van EU besteed aan varroa-onderzoek

Henk van der Scheer, hoofdbestuurlid VBBN

Voorwaarden Europese Gemeenschap

Met een deel van het geld dat het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (inderdaad een nieuwe naam, maar ook afgekort nog steeds hetzelfde ministerie: MLNV) aan PPO-Bijen ter beschikking stelt voor onderzoek volgens EG-verordening nr. 1221/97, wordt al het geld dat de Europese Gemeenschap (EG) voor Nederland beschikbaar heeft (€150.000,-), binnengehaald. Dat noemt men contra-financiering. Volgens genoemde verordening mag dat MLNV/EG-geld (onder voorwaarden) besteed worden aan de bevordering van de productie en afzet van honing. Zo moet er een nationaal honingprogramma worden vastgesteld, dat gericht is op één of meer van de volgende 5 thema's.

a. technische bijstand voor georganiseerde bijenhouders en honingfirma's. Denk aan cursussen en andere opleidingsacties voor georganiseerde bijenhouders en directeurs van o.a. coöperaties voor het telen van bijen en het oogsten, opslaan, verpakken, vervoeren en marketing bedrijven.

b. bestrijding van de varroamijt en gerelateerde (secundaire) ziekten en verbetering van de omstandigheden voor de behandeling van kasten. Dit alles om de productie van honing veilig te stellen en te verbeteren.

c. steun voor de rationalisatie van de transhumance (= het reizen met bijen om honing te kunnen winnen). Gedacht wordt o.a. aan de inrichting van plaatsen om kasten neer te kunnen zetten bij bloeiende gewassen.

d. steun voor de uitvoering van honinganalyses gericht op verbetering van de afzet. Kennis over de kwaliteit van honing kan het product een hogere marktwaarde geven.

e. uitvoering van specifieke projecten betreffende toegepast onderzoek voor verbetering van de honingkwaliteit en verspreiding van de resultaten van dat onderzoek. Dit kan een bijdrage leveren aan het inkomen van bijenhouders in bepaalde regio's.

De nationale overheid (lees MLNV) dient het nationale honingprogramma vast te stellen in overleg met de representatieve bijenhoudersorganisaties en bijenhoudende coöperaties.

Details van de uitvoering

In een aparte EG-verordening (nr. 2300/97, plus latere aanvullingen) worden de details van de uitvoering geregeld, zoals controle op de uitvoering van de maatregelen, verslaggeving en bepaling van de maximale hoogte van de EG-subsidie. De landen dienen jaarlijks verslag te doen aan de EG-commissie. De EG-commissie rapporteert eens per drie jaar aan de Europese Raad. De hoogte van de EG-subsidie is gemaximaliseerd en dat maximum verschilt per land. Dat maximum is afhankelijk van het relatieve belang van de bijenhouderij in dat land gerelateerd aan de bijenhouderij als totaal in de EG. Mocht een aantal landen niet hun maximale bedrag gebruiken, dan kan het overblijvende naar rato worden toegekend aan het maximum van de andere landen, mits de nationale overheid (van zo'n ander land) haar ingezette bedrag verhoogt.

Doel van de EG is een streven naar meer 'selfsupporting' ten aanzien van honing. Ongeveer 50% van de honing die in Europa wordt geconsumeerd, wordt ingevoerd. Beroepsimkerij gericht op honingproductie dient te worden gestimuleerd en daarbij wordt als norm gehanteerd, dat een beroepsimker meer dan 150 volken heeft.

Aangezien de nationale overheid de taak heeft om alles te controleren en daarover verslag te doen aan de EG-commissie, kost dat MLNV ook geld. Dat gaat niet af van de €150.000,-, maar is additioneel en kost MLNV nog ongeveer €100.000,- extra.

Onderzoek door PPO-Bijen richt zich op thema b

MLNV ziet eigenlijk alleen wat in hulp bij het varroa-probleem. Het MLNV/EG-geld wordt daarom, dit jaar voor het eerst, alleen ingezet voor thema b. (bestrijding varroamijt, honinganalyses gericht op het gebruik van varroabestrijdingsmiddelen en diagnose van ziekten). Wat de bestrijding van de varroamijt betreft gaat de aandacht uit naar het ontwikkelen van een duurzame varroabestrijding via de toepassing van de darrenraatmethode, organische zuren en etherische oliën. Daarnaast zal aandacht worden geschonken aan resistentie/tolerantie van de honingbij tegen de varroamijt. Daartoe zal contact worden gezocht met imkers die al meerdere jaren imkeren zonder bestrijdingsmaatregelen. De diagnose van ziekten zal vanaf dit jaar gericht worden op de varroamijt en gelieerde ziekten en niet op andere ziekten. De honinganalyses worden niet meer gericht op bepaling van de algemene kwaliteit (suikergehalte, pollenanalyse, e.d.), maar op bepaling van het wel of niet voorkomen van residuen van organische zuren en thymol als gevolg van de toepassing van een duurzame varroabestrijding.

'Oud' versus 'nieuw' geld

De Europese Commissie dient iedere drie jaar verslag te doen aan de Europese Raad over de voortgang van de beoogde bevordering van de productie en afzet van honing. Een eerste verslag werd in 2001 gepresenteerd over de periode 1998-2000. De Raad reageerde daarop met constatering en aanbevelingen. Zo werd geconstateerd dat er kennelijk verschillen in interpretatie van de regelgeving mogelijk zijn. Dat zou niet moeten, zo beveelt de Raad aan. Ook wordt de Commissie aanbevolen erop toe te zien dat de nationale overheden 'nieuw' geld inzetten voor de contra-financiering. Dit om de hulp aan de imkerij zo optimaal mogelijk te doen zijn. Bij ons is echter geld ingezet dat voordien ook al voor hulp aan de imkerij werd ingezet. Het wachten is nu op het antwoord (standpunt) van de Commissie, alvorens hierover met MLNV in gesprek te gaan.

Op bezoek bij ir. J.A.F.M. Mommers

Roel ten Klei, bedrijfsleider Bijenhuis

Na een langdurig verblijf in het ziekenhuis is de heer J. Mommers weer thuis. Reden om hem te bezoeken. Jos Plaizier, voorzitter VBBN en Roel ten Klei, bedrijfsleider Bijenhuis, zochten hem op in zijn mooie woonboerderij in Esch.

Foto: R.H. ten Klei

De heer Mommers wordt erdaags 95 jaar en behoort tot de laatste nog levende grote imkers van de oorlogsgeneratie. Hij was de opvolger van Minderhoud, Rijksbijenteeltconsulent en eerste directeur van de Ambrosiushoeve. In 1973 vertrok hij wegens pensionering.

De heer Mommers heeft, naast anderen, het imkeren na de Tweede Wereldoorlog vormgegeven en de aanzet gegeven tot de Aalsterbedrijfsmethode, een methode waarmee ongeveer heel imkerend Nederland is grootgebracht. Daarnaast heeft hij de Spaarkast ontwikkeld als alternatief voor de Simplexkast.

Tijdens het bezoek vertelde hij dat hij tijdens de oorlogsjaren geen tijd en geduld had op de natuurzwermen te wachten. Maar ingrijpen in het natuurlijke zwermgebeuren was toen echter als 'vloeken in de kerk'. Hij heeft enkele jaren het 'veggers' maken uitgeprobeerd en na de oorlog is dit de basis geweest voor het ontwikkelen van de Aalstermethode.

Zijn gehoor wordt minder, maar zijn geest is nog sterk. Het bezoek was plezierig door de heldere en geanimeerde wijze van communiceren van de heer Mommers.

Jeugdopleidingen

De commissie PR van de VBBN is voornemens een overzicht te maken van de jeugdopleidingen op het gebied van bijenteelt in Nederland, zie 'Wie de jeugd heeft ...' in Bijen 12 (7/8): 217 (2003).

Indien u jeugdcursussen verzorgt of gaat verzorgen, verzoeken wij u dit door te geven aan het secretariaat van de VBBN, Gerda Bogaards of Marga Canters, 0317-42 24 22 (maandag t/m vrijdag tussen 10.00-14.00 uur) of per E: vbbn@vbbn.nl

250

ZLTO

Studiedag 8 november 2003 in het schoolgebouw van de Helicon, Schouwrooij 2 te Bostel.

Jo Janssen, voorzitter studiedag

Het thema van de studiedag zal zijn: 'Imkeren met Varroa'. De studiedagcommissie heeft het programma voor de studiedag 2003 weer rond en kan daarom het volledige programma aanbieden.

Mededelingen vanuit het bondsbestuur De voorzitter van de bond, dhr. J.Beekman, zal enkele mededelingen doen vanuit het bondsbestuur. Hij zal geen winnaars van de Bijenteeltbedrijfswedstrijd bekend maken omdat er geen keuring heeft plaatsgevonden.

Lezingen: *Lezing 1:* lokaal 150, dhr. F.J. Jacobs: 'Hygiënisch gedrag van de bijen en de varroamijt'. Om insleep van ziekten te voorkomen is het van belang dat de imker zo hygiënisch mogelijk werkt in en rond zijn bijen. Hygiënisch werken heeft voor iedere imker een andere betekenis, duidelijk zijn daar verschillende gradaties in te bespeuren. Onder hygiënisch gedrag bij bijen verstaan wij dat de bijen hun woning schoonhouden o.a. het openen en schoonmaken van de cellen, waar door ziekte of parasieten aangetaste larven of gekwetst broed in zit. Bij bijen zien we overeenkomsten met mensen; de ene bij is de andere niet, er kan nogal wat verschil zitten in het poetsgedrag. Hoe sneller en nauwkeuriger het poetsen gebeurt hoe kleiner de kans op ziektes. Eén van de manieren voor de bij om de varroamijt te overleven is om ze op te ruimen oftewel om ze te herkennen als 'vijandig of vuil' en ze weg te poetsen; óók om besmette cellen uit het broed weg te ruimen. De bij met een hoog niveau aan hygiënisch gedrag komt daar het dichtste bij.

Hoe krijgt nou de imker zicht op het hygiënisch gedrag van zijn bijen om in die richting enige selectie te sturen? In Bijen wordt regelmatig over dit onderwerp gepubliceerd, toch denk ik dat het een goede zaak is als we daar eens nader op ingaan. De heer Frans Jacobs gaat deze

materie met ons bekijken en ons op weg helpen.

Lezing 2: lokaal 108, dhr. W. van Grasstek:

'*Biologisch dynamisch imkeren met de varroamijt*'. Imkers die biologisch dynamisch imkeren gebruiken uit principe geen chemische bestrijdingsmiddelen tegen de varroamijt. Misschien dat zij daardoor creatiever zijn in het ontwikkelen van natuurlijke methoden ter bestrijding van de varroamijten. Naast de darrenraatmethode hebben de biologisch dynamische imkers nog meer natuurlijke methoden ingebouwd. De zwermtijd is voor de biologisch dynamische imker een belangrijke tijd om de varroamijten goed te bestrijden.

In deze lezing zal duidelijk gemaakt worden hoe de biologisch-dynamische imker zonder gebruik te maken van chemische middelen de varroamijten bestrijdt gedurende het bijenseizoen. De grote vraag is echter: is het inderdaad mogelijk de varroamijten te bestrijden alleen met natuurlijke methoden en heeft dat voldoende effect op een bijenvolk dat het daar niet onder lijdt en dezelfde prestaties kan leveren als een bijenvolk dat wel bestreden is met chemische middelen.

Dhr. Grasstek is zelf biologisch dynamisch imker en werkt al jaren met deze natuurlijke aanpak en zal ons hierover veel duidelijkheid kunnen verschaffen.

Lezing 3: lokaal 149, medewerker PPO-Bijen, Christ Smeekens:

'*Imkeren met bestrijding van de varroamijt*'. Ondanks het feit dat de meeste imkers het gebruik van chemische middelen ongewenst vinden werd in de afgelopen jaren vooral Apistan gebruikt voor de bestrijding van de varroamijten. Nu Apistan niet meer werkzaam is moeten andere middelen en methoden gebruikt worden. Door onderzoek zijn er in de afgelopen jaren meer mogelijkheden voor een duurzame varroabestrijding gekomen. Uitgangspunt hierbij is de controle van het aantal mijten op de varroabodem. In deze lezing worden door PPO bijen en door andere onderzoeksinstituten uitgeteste bestrijdingsmiddelen toegelicht. Hiermee kan de bijenhouder een keuze maken uit de mogelijkheden die er op dit moment zijn voor de bestrijding van de Varroamijt die past bij zijn manier van bijenhouden.

Lezing 4: lokaal 151, dr. M.L. Boerjan:

'*Imkeren zonder bestrijding van de varroamijt*'. De *Varroa destructor* woont en belagert onze bijenvolken al zo lang dat we daar al lichtelijk aan gewend zijn. Met Apistanstrips de bestrijding uitvoeren tijdens het invoeren verliep probleemloos en we imkerden rustig weer een jaartje verder. Tot het moment dat de mijt resistent werd ten opzichte van Apistan.

Toen gingen onze ogen opnieuw weer open en wisten we het niet meer. We werden gedwongen over het probleem weer na te denken. In Bijen lasen we een stukje over een bijenvolk waarvan de leeftijd niet duidelijk was, maar waarbij geen bestrijding tegen de varroamijt was toegepast. Het volk woonde in een boom die omgehakt werd. Omdat de bijen dat niet leuk vonden kwamen ze tegen de gemeentewerker in opstand.

Regelmatig hoor je erover dat volken overleven terwijl geen bestrijding wordt toegepast. Omdat de imker bijvoorbeeld vanwege zijn leeftijd niet zo met zijn bijen en dus ook niet met de bestrijding van de varroamijt is bezig geweest. Wat is daar van waar?

Ook hoor je imkers die volgens het principe werken: *honing*

is een natuurproduct en dat moet het blijven. Daarom komt bij mij in de bijenvolken geen vergif voor wat dan ook. En er komt dus ook geen vergif in mijn bijenvolken om de varroamijt te bestrijden. Als de varroamijt bestreden moet worden dan moeten de bijen dat zelf maar doen. Een parasiet die zijn gastheer vernietigt is geen goede parasiet maar een verdelger. Een parasiet zorgt ervoor dat hij in harmonie leeft met zijn gastheer.

Er wordt meer gepraat over de Primorskybij, over mierenzuur of oxaalzuur, maar weinig over imkeren zonder bestrijding en het is daarom dat we op onze studiedag mw. Boerjan uitgenodigd hebben om daarvoor ook een platform te creëren.

Workshops Ter ondersteuning van de lezingen zullen diverse workshops plaatsvinden.

1. *Etherische olieën* Dhr. C. van Heemert zal met dia's de werking van etherische oliën demonstreren.

2. *Demonstratieraampje zonder bedrading* Mw. W. Fréhe zal laten zien dat een raampje, op een bepaalde manier gemaakt, zonder bedrading sterk genoeg is om het te kunnen slingeren en e.v. te gebruiken voor de darrenraatmethode.

3. *Tentoonstelling bijen, was en bijenwas* Medewerkers van het bijenteeltmuseum in Kalmthout uit België zullen een gedeelte van de tentoonstelling uit het museum ten toon stellen.

4. *Informatie over bijen op Internet* Er zal een demonstratie gegeven worden hoe er informatie verkregen kan worden over bijen.

Postersessie Panelen van PPO-Bijen (voorheen Ambrosiushoeve) geven allerlei informatie over recente onderzoeken. De 'Vrienden van Ambrosiushoeve' zullen informatie verschaffen over de prachtige drachtplantentuin van de Ambrosiushoeve.

Boekenverkoop van de bond Doordat er geen gebruik meer werd gemaakt van het lenen van boeken uit de bibliotheek van de bond zijn veel boeken bij opbod verkocht, een deel is onder bepaalde voorwaarden overgedragen aan PPO-Bijen. Het restant boeken zal tijdens de studiedag te koop worden aangeboden.

Markt In lokaal 69 zal weer een markt worden gehouden. Iedereen, behalve handelaren, kan hier bijenspullen ruilen of verkopen. In verband met besmettingsgevaar van AVB mag geen materiaal worden aangevoerd dat in aanraking is geweest met bijen. Meer informatie in het oktobernummer van Bijen.

Vertoning videofilm In lokaal 69 zal de videofilm vertoond worden: 'Biologische Varroabestrijding'.

Honingkeuring Ook zal er weer honing gekeurd worden volgens de nationale richtlijnen. Deze richtlijnen werden in 2001 in Bijen gepubliceerd. Bij de inname van de honing zal een honingkeurmeester aanwezig zijn die advies geeft tot welke categorie de te keuren honing behoort te worden aangeboden.

Een jury zal de inzendingen beoordelen en deze zullen na de keuring tentoongesteld worden voorzien van de uitslag en onder welk nummer.

Mede en was Was en mede zullen hoogstwaarschijnlijk nog volgens de oude richtlijnen gekeurd worden.

Een inzending mede bestaat uit drie flessen mede, afkomstig van één partij. De flessen mogen niet van een etiket of opschrift zijn voorzien. De jury zal de mede be-

oordelen op smaak, helderheid, zuiverheid en verpakking. Er worden verschillende categorieën was onderscheiden: *Zelfgezuiverde was*: per inzender mag slechts één blok was aangeboden worden. Het stuk moet minstens 500 gram wegen en mag niet van een etiket of ander kenteken voorzien zijn.

Zelfgegoten kunstraat: per inzender één serie van drie vellen. De vellen kunstraat mogen niet voorzien zijn van een etiket of opschrift. De jury zal de gezuiverde was en de zelfgegoten kunstraat beoordelen op kleur, geur, structuur en verontreinigdheden; de zelfgegoten kunstraat tevens op sterkte, gewicht en oppervlaktemaat.

Siervoorwerpen en kaarsen van bijenwas: het aantal inzendingen per deelnemer is onbepaald. De beste inzendingen van de diverse klassen worden met een certificaat gehonoreerd.

Keuring vlechtwerk Al weer voor de derde keer zal er vlechtwerk gekeurd worden. Vorig jaar was er maar één deelnemer. De commissie spoort iedere vlechter aan om zijn producten ter keuring aan te bieden. Het zou jammer zijn als dit onderdeel zou komen te vervallen.

Ontmoetingsruimte U bent niet verplicht de hele dag het programma te volgen. In de aula bij de bar is de hele dag gelegenheid om met uw collega-imker van gedachten te wisselen onder het genot van een kop koffie of een ander drankje.

Parallelprogramma Het parallelprogramma bestaat dit jaar uit twee onderdelen:

1. *Koken en bakken met honing*

Boven in de keuken zal het echtpaar De Coninck de deelnemers wegwijzen maken hoe je met honing heerlijke gerechten kunt bereiden. De prijs om aan dit programma deel te nemen zal tussen de €7,- en €10,- liggen.

2. *Maken apitherapieproducten*

Mw. Nelly van Heel komt de deelnemers leren hoe je apitherapieproducten kunt maken op een zeer eenvoudige manier. Zij zal ook een receptenboekje voor de prijs van €1,- te koop aanbieden.

Imkermaterialen

Ook dit jaar zal Devo uit Tilburg weer imkerartikelen te koop aanbieden.

Informatie over: een medewerker van PPO-Bijen zal informatie verstrekken over het gebruik van oxaalzuur en wat de risico's zijn voor mens en bijen en of er residuen achterblijven in de honing.

Natuurverenigingen De Natuurverenigingen IVN (instituut voor natuureducatie) en KMPT (Groei en Bloei) zullen ook dit jaar weer acte de presence geven.

Loterij Om de kosten van deze studiedag te drukken zal er een loterij worden gehouden waarmee waardevolle prijzen zijn te winnen. De loten kosten €0,50 per stuk en 6 voor €2,50, u mag zoveel loten kopen als u wilt. U kunt de prijzen van tevoren bewonderen.

Toegangsprijs Voor de leden van de Bond van bijenhouders ZLTO op vertoon van lidmaatschapskaart €10,-, voor niet-leden €15,-.

Niet-leden kunnen ook dit jaar volwaardig deelnemen aan de keuring van honing, was en mede en ook vlechtwerk d.w.z. dat ook zij zullen meedingen naar de te behalen certificaten.

Plaats en tijd De studiedag wordt gehouden in het

schoolgebouw van de Helicon, Schouwrooij 2 te Bostel. Het gebouw is om 09.30 uur open en om 10.00 uur zal de studiedag officieel geopend worden. De studiedagcommissie nodigt u van harte uit.

Attentie Meldt u zich dit jaar ook weer tijdig aan zodat er geen problemen hoeven te ontstaan? Leden van de bond: bij de afdelingssecretaris en andere imkers bij de secretaris van de bond dhr. C. Roelen, Spoorlaan 350, 5038 CC Tilburg, 013-58 36 350 (alleen op maandag), fax 013-54 35 579, E: info@bijenhouders-zlto.nl

Imker koninklijk onderscheiden

Aat Rietveld

Op 29 april jl. werd de heer Henk Joosen omhangen met de versierselen die horen bij het 'lid zijn van de Orde van Oranje Nassau'.

252

Burgemeester C.G.J. Rutten van Breda speldt de versierselen op bij imker Henk Joosen te Teteringen.

Henk Joosen en zijn vrouw Toos zijn actieve mensen in het dorp Teteringen. Voor ons imkers in Kring de Baronie valt de grote gastvrijheid op van Toos en Henk. In hun prachtige lokaal bij bijenhal 'de Imme' kan worden vergaderd, les gegeven en kunnen groepen worden ontvangen. Als het over bijen gaat raakt Henk niet uitgepraat. De chauffeur van burgemeester Rutten van Breda drong bij zijn baas aan op haast ... er moesten nog meer onderscheidingen worden uitgereikt. Zenuwachtige burgers wachten op de komst van de burgervader met de versierselen die het de koningin behaagd had uit te reiken. Maar de heer Rutten was al zo in de ban van de verhalen van Henk dat hij slecht weg kon gaan nadat hij de bijenstal en al het moois er omheen uitvoerig had bekeken. Groot was zijn verbazing dat achter de hoge heggen een dergelijk bijenparadijs was geschapen. Henk doet veel aan propaganda voor de bijen, ontvangt schoolgroepen, is te gast geweest op de landelijke tv en leeft van en voor de bijen. Zelden zullen we zo'n goed verzorgde bijenstand aantreffen. De grote steun die zijn vrouw Toos daaraan geeft mag niet worden onderschat. De burgemeester noemde dit alles in zijn speech en eindigde met de mededeling dat het de Koningin behaagd had Henk de versierselen om te hangen en uit te reiken.

Op 7 juli 2003 is ons zeer gewaardeerd lid

A.AAL

op 73-jarige leeftijd overleden. Hij was al ruim 30 jaar lid van de subvereniging Steenderen e.o. en kon ons uit zijn rijke ervaring met vele staaltjes imkerkunde verrassen. Hij was er trots op dat zijn zoon met de doorgegeven ervaring en de zeer grote bijenstal het bedrijf heeft voortgezet.

Wij zullen hem en zijn actieve deelname aan de vergaderingen missen en wensen zijn vrouw en kinderen veel sterkte toe.

Bestuur en leden
VBBN subvereniging Steenderen e.o.

Wij gedenken

STEVEN BOUW

We belden om te vragen of hij meeding met de excursie naar Marcel Hallmans, maar tot onze schrik kregen we te horen dat Steven ernstig ziek was. Een aantal weken ervoor was darmkanker geconstateerd. Er is nog wel getracht om operatief iets weg te halen, maar de ziekte had al teveel om zich heen gegrepen. Hij werd naar huis gestuurd met de ontstellende boodschap: wij kunnen hier niets meer aan doen!

Op 27 januari 2003 is hij overleden en op zaterdag 1 februari begraven.

Vrijdags hebben we, met een aantal leden van de vereniging, zijn vrouw, kinderen en overige familie gecondoleerd en sterkte gewenst.

Een jaar ervoor hadden we Steven bereid gevonden om mee te draaien in het bestuur van onze subvereniging Voorthuizen. Helaas heeft hij niet kunnen afmaken wat hij allemaal van plan was. Steven herinneren we ons als een groot natuurlijefhebber die graag naar buiten trok om rustig van al dat moois te genieten. Dat deed hij ook van zijn vogels en vooral zijn bijen. Het genieten van het nieuwe voorjaar, wat hij altijd zo intens deed zoals uit zijn woorden bleek, mag hij niet meer beleven.

Wij wensen Elly, de kinderen en verdere familie de kracht toe om dit onvoorstelbare verlies te kunnen dragen en verwerken.

Bestuur en leden
VBBN subvereniging Voorthuizen
Kees Overeem, secretaris

Een onuitwisbare herinnering

ALBERT KROEZE

26 mei is hij van ons heengegaan. 42 Jaar imker in hart en nieren. Veel heeft hij ons geleerd en de manier waarop hij ons vertrouwd heeft gemaakt met de bijen is een ONUITWISBARE HERINNERING.

Bestuur en leden
VBBN subvereniging Musselkanaal e.o.

Op 27 mei is op 89-jarige leeftijd overleden, ons erelid, oudleraar en Twentse bijenvader

NICO VAN DAALEN

Nico van Daalen is bijna een halve eeuw lid geweest van de VBBN en van 1962 tot 1985 was hij imkerleraar. Vele imkers in Twente hebben het enthousiasme van hem met de honinglepel ingegoten gekregen.

Voor zijn vele verdiensten werd hij in 1995 benoemd tot erelid van de VBBN subvereniging Enschede. Tot voor enkele jaren was hij een trouw bezoeker van onze bijenstal 'Het Koetshuis' in het Ledeboerpark. Hij schonk de vereniging een moderne honingslinger. De vele boeken die hij gedurende zijn leven verzamelde vormen sinds vorig jaar de basis van onze 'VanDaalenbibliotheek'.

Wij zullen ons hem nog lang herinneren.

Bestuur en leden
VBBN subvereniging Enschede

Ter herinnering aan Nico van Daalen

Uitgesproken ter gelegenheid van zijn crematie op 2 juni 2003.

Frans Huijnen

Nico heeft in zijn leven veel betekend voor de imkervereniging in Enschede. Binnen de vereniging nam Nico dan ook een aparte plaats in. Om dat te beklemtonen werd hij in 1995 benoemd tot erelid.

Hij werd lid in 1954. In 1962 behaalde hij zijn diploma leraar praktisch imkeren. Daarna werd hij imkerleraar voor Enschede en omstreken. Veel imkers, die nu lid van de vereniging zijn, hebben les van hem gehad. Hij was een gedreven leraar. Niets was hem teveel om ervoor te zorgen dat cursisten met plezier de cursus bijenteelt volgden. Cursisten deden een toets om na te gaan of ook de theorie gekend werd. Deze toets nam hij geheel onverwacht af. Het was niet van belang of de antwoorden goed waren. Wel verbeterde hij de antwoorden zeer uitgebreid, zoals dat een goede leraar betaamt. De praktijklessen gaf hij met veel geduld. Het belangrijkste vond hij dat je met gevoel omging met de bijen. Ook een enkele bij was belangrijk. Een kleine verdwaalde bij werd met zorg teruggezet in de kast. Bijen waren alles voor hem. Nico had naast zijn liefde voor de bijen wel wat moeite met mensen en misschien ook wel met zichzelf. Imkers zijn nogal eens eigenwijs, iedere imker heeft zijn eigen manier van bijhouden en omgaan met bijen en met mensen. Nico was daar geen uitzondering op.

In 1985 is hij als imkerleraar met pensioen gegaan. De lessen moest hij overlaten aan anderen. De vereniging bleef hij trouw. Nico van Daalen is ook jarenlang betrokken geweest bij de koninginnteelt op Schiermonnikoog. Hij was vaak te vinden in de bijenstal van de vereniging. Veel moeite deed hij om bezoekers warm te maken de cursus te volgen.

Toen we in 1997 het Koetshuis in het Ledeboerpark ter beschikking kregen schonk hij de vereniging een elektrische honingslinger. Van deze slinger hebben alle leden nog jaren plezier. Op zomere zondagmiddagen was hij vaak te vinden bij de bijenstal. Vaak sprong hij bij als er veel bezoekers waren. Vooral voor kinderen was hij de vriendelijke imker, die bereid was alles uit te leggen. Gedurende zijn leven als imker verzamelde hij veel boeken over bijen, insecten, honing en alles wat daar bij komt kijken. Tijdens

de lessen en bij bijeenkomsten van de vereniging bleek dat Nico veel las en over veel zaken een mening had. Zijn boekenverzameling vormt nu de basis van de bibliotheek in onze bijenstal. Nico bezocht zoveel mogelijk de bijeenkomsten van de vereniging. Steeds was hij aanwezig, zonder op de voorgrond te willen treden. De laatste jaren van zijn leven waren zwaar. Hij miste zijn imkervrienden.

Nu zullen wij hem missen. Maar ook in de toekomst zal hij in onze herinnering voortleven en we zijn er trots op iemand als Nico van Daalen in ons midden gehad te hebben.

In memoriam Jan Harm Lubbers, imker (1913-2003)

Hieronder volgt een samenvatting (door de redactie) van de **uitvaartrede** uitgesproken door Johan Lammerts (van de VBBN subver. Assen) tijdens de crematieplechtigheid op 31 mei jl. in de aula van het uitvaartcentrum 'De Boskamp' in Assen.

Het levensboek van Jan Lubbers is na bijna 91 jaar gesloten; het is een dik boek geworden. Vanaf nu kan het boek der herinneringen open, waaruit zijn nabestaanden en allen die hem gekend hebben de kracht zullen putten dit verlies te dragen.

Jan begon in 1927 als 14-jarige te imkeren. In 1933 werd hij lid van de afd. Assen. 25 Jaar was hij secretaris; 25 jaar verzorgde hij de opleiding van nieuwe en jonge beginnende imkers. Hij was actief betrokken bij zowel het 50- als het 75-jarig bestaan van zijn vereniging. In 1983 werd hem de Gouden Bij opgespeld (50 jaar lid van de VBBN); in 1993 werd hij benoemd tot erelid van zijn vereniging. In datzelfde jaar werd hij koninklijk onderscheiden met de eremedaille in zilver in de orde van Oranje Nassau.

Met het heengaan van Jan Harm Lubbers heeft de Nederlandse imkerij een markante persoonlijkheid en een groot imker verloren.

Bestuur en leden
VBBN subvereniging Assen

Op 5 april 2003 overleed onze collega-imker

HENDRIK VERHEUVEL

Wij hebben Hendrik leren kennen als iemand met een zeer grote interesse voor de natuur. Deze interesse kreeg een vervolg in een cursus imkeren. Na de cursus werd hij een enthousiast en actief lid van onze vereniging. Geen activiteit binnen de vereniging ging aan hem voorbij en je kon altijd een beroep op hem doen.

Helaas werd onze Hendrik ziek en hij wist toen al hoe de ziekte zou eindigen. Hij bleef altijd zoveel mogelijk op de verenigingsavonden komen. Het bericht dat Hendrik was overleden kwam voor ons toch nog onverwachts.

Wij allen zullen Hendrik missen.
Wij wensen zijn vrouw Jenneke, kinderen en familie veel sterkte toe bij het verwerken van dit verlies.

Bestuur en leden
VBBN subvereniging 'De Heidebloem' Haaksbergen